

MÜNHASIR EKONOMİK BÖLGEDE YÜRÜTÜLEN YABANCI ASKERÎ FAALİYETLERİN HUKUKÎ NİTELİĞİ

Fevzi TOPSOY*

ÖZET

Münhasır ekonomik bölge, ilk kez, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) 'yle ihdas edilen ve kıyı devletine bir takım hak ve yetkiler veren bir deniz hukuku kavramıdır. Sözleşmeyle kıyı devletlerine, 200 mile kadar uzanan bir deniz alanında münhasır ekonomik bölge ilan etme hakkı tanınması, daha önce açık deniz statüsünde olan geniş bir alanın, kıyı devletlerinin deniz yetki alanlarına dahil olmasına yol açmıştır. Bu yeni durum, diğer sorunların yanında, burada yürütülen askerî faaliyetleri tartışmalı konuma sokmuş, konuyla ilgili olarak BMDHS'de açık hükümlerin bulunmaması ise yeni çatışma alanlarının doğmasına yol açmıştır. Bu kapsamda çalışmada; BMDHS ve uluslararası örf ve adet hukuku ışığında, münhasır ekonomik bölgede yürütülen yabancı askerî faaliyetlerin hukukî statüsü açıklanmaya çalışılmıştır.

***Anahtar Kelimeler:** BMDHS, Askerî Faaliyet, Münhasır Ekonomik Bölge, Askerî Tatbikat, Barışçıl Amaçlar*

THE LEGALITY OF THE FOREIGN MILITARY ACTIVITIES IN THE EXCLUSIVE ECONOMIC ZONE

ABSTRACT

The exclusive economic zone (EEZ) is a concept of law of the sea that is created as first time by the United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) and authorizes some rights and jurisdiction to the coastal state. The coastal states is entitlement to declare an EEZ in a sea area which extends to 200 miles from their coasts, by the UNCLOS, caused a large area which is previously at "high sea status" to be included in the maritime jurisdiction areas of coastal states. This new position, besides other problems, has been put the military activities into a controversial position carried out in this area. On the other hand, the absence of clear provisions on the subject in the UNCLOS has created new conflict areas. In this context, in the study; it is tried to explain the legal status of the foreign military activities, which is carried out in the EEZ.

***Key Words:** UNCLOS, Military Activities, Exclusive Economic Zone, Military Maneuvers, Peaceful Purposes*

* Yrd. Doç. Dr., Zirve Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi,
fevzi.topsoy@zirve.edu.tr

GİRİŞ

Günümüzün en önemli deniz hukuku kodifikasyonu olan “1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (*United Nations Convention on the Law of the Sea – BMDHS*)¹”yle kıyı devletlerine, karasuların ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz miline kadar su kütlesi, deniz tabanı ve altını kapsayan bir deniz alanında münhasır ekonomik bölge ilân etme hakkı tanınması (BMDHS m. 57), daha önce açık deniz rejiminin uygulandığı geniş bir deniz alanının bu niteliğini kaybetmesine yol açmıştır². Değişen bu coğrafi yapı, devletler arasında ekonomik, siyasî veya politik nitelikli bir takım anlaşmazlıkların yaşanmasına yol açarken³, münhasır ekonomik bölgenin hukukî statüsüne ilişkin pek çok konunun açıklığa kavuşturulmamış olması mevcut anlaşmazlıkların derinleşmesine neden olmuştur. Bu muğlaklıkların biri, belki de en önemlisi, münhasır ekonomik bölgede yürütülen yabancı askerî faaliyetlerin hukukî statüsüdür.

Konuyla ilgili bir takım girişimlere rağmen, BMDHS’nin hazırlık çalışmalarında münhasır ekonomik bölgede yürütülen yabancı askerî faaliyetlerin hukukî statüsünün yeterince tartışılmaması ve Sözleşmede muğlak bir konu olarak kalması⁴, doktrin ve uygulamada birbiriyle çelişen görüş ve yorumların yapılmasına neden olmuştur⁵. Kuşkusuz, konunun açıklığa kavuşturulması, devletlerin stratejik güvenlikleri kadar dünya barışının sağlanması açısından da hayati önem taşımaktadır.

Coğrafi büyüklük olarak açık deniz alanlarının küçülmesi ve bazı devletlerin münhasır ekonomik bölgeleri üzerinde bir takım askerî faaliyetleri kısıtlama eğilimleri, başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere

¹ 10 Aralık 1982 tarihinde Venezuela’nın başkenti Caracas’ta imzalanan ve 16 Kasım 1994 tarihinde yürürlüğe giren BMDHS’nin resmî metni için bkz. *Official Records XV*; “United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982”. Gayriresmî Türkçe çevirileri için bkz. ÖZMAN, *Birleşmiş Milletler*; GÜNDÜZ, s. 357-459; KURAN, s. 303-430.

² BOCZEK, s. 447. Yazar, BMDHS’nin 57 ve 74. maddelerine uygun münhasır ekonomik bölge ilan edilmesi durumunda, kıyı devletleriyle çevrili önemli pek çok denizin, açık deniz olma özelliğini kaybedeceğini belirtmektedir.

³ *A Report of the Tokyo Meeting*, s. 35; *A Summary of the Bali Dialogue*, s. 4; GALDORISI – KAUFMAN, s. 292; PEDROZO, *Preserving National Rights*, s. 16.

⁴ GENG, s. 26; BOCZEK, s. 448. Boczek, denizci devletler için donanma faaliyetlerinin hayati öneme sahip olmasına rağmen, münhasır ekonomik bölgedeki yabancı askerî faaliyetlerin hukukî statüsüne açık şekilde vurgu yapılmadığını ve konunun BMDHS hazırlık çalışmalarında “ihmal edilmiş” konu, hatta “konu değil”, olarak kaldığını bildirmektedir.

⁵ Görüşler için bkz. HAYASHI, s. 129.

güçlü donanmalara sahip gelişmiş devletleri tedirgin etmekte ve eğilimin nitelik ve nicelik olarak genişlemesi konusunda endişelendirmektedir⁶. Konu, üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye açısından da büyük önem taşımaktadır⁷. Bu nedenle, münhasır ekonomik bölgede yürütülen yabancı askerî faaliyetlerin hukukî statüsünün açık şekilde belirlenmesi; mevcut uyuşmazlıkların çözümü yanında, özellikle askerî ve politik stratejilerin yeniden belirlenmesi bağlamında bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu itibarla çalışmada; taraf olmadığından Sözleşme hükümleriyle doğrudan bağlı olmamakla birlikte, BMDHS'nin münhasır ekonomik bölgenin hukukî statüsüne ilişkin kurallarının Türkiye açısından bağlayıcı olduğu varsayımından⁸ hareket edilerek, münhasır ekonomik bölgede yürütülen yabancı askerî faaliyetlerin hukukî statüsü açıklanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla öncelikle münhasır ekonomik bölge kavramı açıklanmış ardından, kıyı devletine tanınan haklar dışında münhasır ekonomik bölgenin açık deniz statüsünde olduğu hipotezi kapsamında, bu deniz alanında yürütülen her bir askerî faaliyetin muhtemel hukukî statüsü tartışılmıştır.

I. MÜNHASIR EKONOMİK BÖLGE KAVRAMI VE HUKUKİ STATÜSÜ

A) GENEL OLARAK

İkinci Dünya Savaşı sonrasında bazı Latin Amerika devletlerince uygulanan “miras denizi (*patrimonial sea*)” ile 1960'lı yıllardan sonra yerleşmeye başlayan “münhasır balıkçılık bölgesi (*exclusive fishing zone*)” kavramlarının bir yansıması olarak gelişen münhasır ekonomik bölge, genel

⁶ BOCZEK, s. 447. Yazar, gelişmiş devletlerin, 1960'lı yılların ortalarından itibaren, denizlerin geleneksel serbestliğinin korunmasına yönelik ortak girişim başlattıklarını ve ortaklığın BMDHS hazırlık çalışmaları süresince de devam ettiğini vurgulamaktadır.

⁷ Her ne kadar henüz Ege ve Akdeniz'de geçerli münhasır ekonomik bölge sınırlandırılması antlaşmaları yapılmadığından mevcut ya da sonradan yapılacak tek taraflı ilânlar Türkiye açısından yok hükmünde olsa da, uluslararası hukuka uygun münhasır ekonomik bölge antlaşmaları yapılması durumunda, bu denizlerin tamamının münhasır ekonomik bölge kapsamına dahil olacağı coğrafi bir gerçektir.

⁸ Uluslararası Adalet Divanı, 1982 tarihli Tunus-Libya Kıt'a Sahanlığı Davası'nda, münhasır ekonomik bölgenin uluslararası örf ve adet hukukunun bir parçası olduğunu açık şekilde vurgulamıştır. Genel olarak doktrinde de münhasır ekonomik bölgenin uluslararası örf ve adet hukuku niteliği kazandığı kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. VICUNA, s. 228. Bu kapsamda Karadeniz'de 200 mil münhasır ekonomik bölge ilan eden Türkiye açısından BMDHS'nin münhasır ekonomik bölgeye ilişkin hükümlerinin, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 38. maddesi uyarınca bağlayıcı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

olarak, karasularının ötesine uzanan ve kıyı devletine ekonomik konularda bir takım egemen hak ve yetkiler veren bir deniz hukuku müessesidir. Tarihsel olarak ilk münhasır ekonomik uygulaması, Şili'nin, kıt'a sahanlığı ve ona bitişik 200 millik bir deniz alanı üzerinde egemenlik iddiasında bulunduğu 23 Temmuz 1947 tarihli başkanlık açıklamasına kadar geriye uzanmakla birlikte⁹ münhasır ekonomik bölge kavramı ilk kez Afrika-Asya Hukuk Danışma Komitesi'nin 1971 yılı toplantısında Kenya delegesi tarafından ortaya atılmış ve hukukî bir müessese olarak da BMDHS'de ayrıntılı olarak düzenlenmiştir (BMDHS m. 55-75)¹⁰.

BMDHS'nin 56 ve 57. maddelerinde kıyı devletlerinin münhasır ekonomik bölgedeki egemen hak ve yetkilerini kullanmaları herhangi bir şekil¹¹ ya da ilan şartına bağlanmamakla birlikte doktrinde, kıt'a sahanlığının aksine¹², kıyı devletinin bu hak ve yetkileri kullanabilmesinin, uluslararası hukuka uygun şekilde münhasır ekonomik bölge ilânına bağlı bulunduğu belirtilmektedir¹³. Bununla birlikte; yapılan ilânın hüküm ve sonuç doğurabilmesi için münhasır ekonomik bölge ilânına diğer devletlerce itiraz edilmemiş olması, diğer bir ifadeyle, kıyı devletlerinin tek taraflı yapacakları bir ilânla, münhasır ekonomik bölgede tanınan bu hak ve yetkileri kullanmasının hukuken mümkün olmadığı kabul edilmelidir.

B) HUKUKÎ STATÜSÜ

1- Genel Olarak

Münhasır ekonomik bölgenin hukukî statüsü, kıyı devletlerine özellikle canlı ve cansız kaynaklar üzerinde egemen haklar veren önerilerden¹⁴, kıyı

⁹ BOZKURT, Uluslararası Hukuk Bakımından Münhasır Ekonomik Bölge, s. 57.

¹⁰ Münhasır ekonomik bölge kavramının tarihsel gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. BOZKURT, Uluslararası Hukuk Bakımından Münhasır Ekonomik Bölge, s. 50-74; ATTARD, s. 1; VICUNA, s. 3.

¹¹ Sadece BMDHS'nin 75. maddesinde devletlerin, münhasır ekonomik bölgenin dış sınır ve sınırlandırma çizgilerini uygun ölçekli haritalarda gösterecekleri belirtilmektedir.

¹² BMDHS'nin 77(2) ve (3) maddeleri kıyı devletinin, kıt'a sahanlığındaki haklara sahip olmasının, bunları kullanması veya ilan etmesine bağlı olmadığını düzenlemektedir. Bu iki hüküm, Uluslararası Adalet Divanı'nın 20 Şubat 1969 tarihli Kuzey Denizi Kıt'a Sahanlığı kararının pozitif hukuka bir yansıması olarak kabul edilmektedir. Bkz. PAZARCI, s. 395; DOĞRU, s. 58.

¹³ Bu konuda özellikle bkz. PAZARCI, s. 413; TOLUNER, s. 273; KURAN, s. 232; ATTARD, s. 55. Gerçekten de kıt'a sahanlığı üzerinde kıyı devletinin haklarını düzenleyen BMDHS'nin 77(3) maddesinde kıyı devletinin kıt'a sahanlığı üzerindeki haklarının her türlü açık beyana bağlı olmadan mevcut olduğu hükme bağlanmasına rağmen benzer bir hüküm münhasır ekonomik bölge için öngörülmemiştir.

¹⁴ Örneğin, Kolombiya, Meksika ve Venezüella tarafından sunulan 02 Ağustos 1973 tarihli

devletleri ile diğer devletlerin çıkarları arasında denge kurma amacı güden girişimlere¹⁵ kadar geniş bir yelpazede, II. Alt Komite'ye sunulan farklı görüş ve öneriler çerçevesinde şekillenmiş ve uluslararası deniz hukuku kuralı olarak kodifiye edilmiştir. Hukukî anlamda münhasır ekonomik bölge, karasularının ötesindeki belli bir alanda canlı ve cansız doğal kaynakların araştırılması, işletilmesi, korunması ve yönetilmesi konusunda kıyı devletinin birtakım egemen hak ve yetkileri bulunduğu bir deniz yetki alanıdır. Bu nedenle doktrinde, münhasır ekonomik bölgenin, hukukî anlamda ne karasuları ne de açık deniz olduğu, aksine kendine özgü, *sui generis*, bir rejime sahip bir deniz yetki olduğu kabul edilmektedir¹⁶.

Aşağıda kısaca açıklanacağı üzere, kıyı devletlerinin münhasır ekonomik bölge üzerindeki egemen hakları, genel olarak, ekonomik faaliyetlerle sınırlandırılmıştır. Ayrıca BMDHS'nin 58(2) maddesinde, Sözleşmenin açık denizlere ilişkin hükümleri ile diğer uluslararası hukuk kurallarının, mevcut kurallara aykırı olmamak şartıyla, münhasır ekonomik bölgeye de uygulanacağı düzenlenmektedir. Bu itibarla, kıyı devletine tanınan ekonomik nitelikli egemen hak ve yetkiler ile bir takım deniz hukuku konularının haricinde, münhasır ekonomik bölgenin su kütlesi ile üzerindeki hava sahasının, kural olarak, açık deniz statüsünde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır¹⁷.

2- Kıyı Devletinin Hak ve Yetkileri

Kıyı devletinin münhasır ekonomik bölgede sahip olduğu hak ve yetkileri BMDHS'nin 56. maddesinde sayılmıştır. Buna göre kıyı devletleri; canlı ve cansız doğal kaynakların araştırılması, işletilmesi, korunması ve yönetimi ile su, akıntı ve rüzgârdan enerji üretimi gibi bölgenin ekonomik

önerinin (UN Doc. A/AC.138/SC.II/L21) 4. maddesinde, "kıyı devletleri, miras deniz olarak adlandırılan deniz alanı, deniz tabanı ve altında bulunan canlı ve cansız doğal kaynaklar üzerinde egemen haklara sahip" olduğu belirtilmekteydi. Öneri için bkz. DUPUY, s. 277.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. NANDAN - ROSENNE, s. 556.

¹⁶ Münhasır ekonomik bölgenin *sui generis* rejimi için bkz. ATTARD, 61; VICUNA, s. 44; KWIATKOWSKA, s. 230. BMDHS çalışmaları sırasında II. Komite başkanı da münhasır ekonomik bölgenin, karasuları ve açık denizlerin bir parçası olmadığını, aksine, *sui generis* bir rejime sahip olduğunu vurgulamıştır. Bkz. ATTARD, s. 62.

¹⁷ Benzer görüş ve ayrıntılı bilgi için bkz. KWIATKOWSKA, s. 231. Yazar, listelediği maddeler ışığında münhasır ekonomik bölgenin statüsünün, açık deniz rejimine yaklaştığını bildirmektedir. Aksi görüş için bkz. ODA, s. 741 (KWIATKOWSKA, s. 231'den naklen). Oda, münhasır ekonomik bölgenin *sui generis* rejime sahip olduğunu, açık denizlerin bir parçası olduğu görüşün ise tamamıyla akademik olduğunu iddia etmektedir.

amaçla araştırılması ve işletilmesine yönelik diğer faaliyetlere ilişkin “egemen haklar (*sovereign rights*)”a [BMDHS m. 56(1)(a)], sunî ada, tesis ve yapılar kurma, denize ilişkin bilimsel araştırma faaliyeti yürütme ve deniz çevresinin korunması konularında ise “yetki (*jurisdiction*)”ye sahip bulunmaktadır [BMDHS m. 56(1)(b)]. Ayrıca kıyı devletinin; deniz çevresinin kirlenmeye karşı korunması (BMDHS m. 208) ve özellikle canlı kaynaklarının korunması ve işletilmesi bağlamında kabul edilebilir avlanma miktarlarını tespit etme ve planlama yetkisi bulunmaktadır (BMDHS m. 61 ve 62).

3- Üçüncü Devletlerin Hak ve Yükümlülükleri

a) Genel Olarak

Münhasır ekonomik bölge üzerinde üçüncü devletlerin hak ve yükümlülüklerini düzenleyen temel hüküm BMDHS’nin 58. maddesidir. Buna göre, denize kıyısı olsun ya da olmasın bütün devletlerin; BMDHS’ye uygun olmak şartıyla, 87. maddede sayılan seyrüsefer, uçma, denizaltı kablo döşeme ve boru hattı döşeme serbestliği ile bu serbestliklerin kullanıma ilişkin olarak, özellikle gemilerin, uçakların ve denizaltı kablo ve boru hatlarının işletilmesiyle bağlantılı olan ve BMDHS’nin diğer hükümleriyle çatışmayan serbestiler gibi denizlerin diğer uluslararası hukukî kullanım şekillerinden yararlanma hakları bulunmaktadır¹⁸. Aynı zamanda BMDHS’nin 58(2) maddesinde, açık denizlerin hukukî statüsünü düzenleyen 88 ilâ 115. maddeler ile uluslararası hukukun ilgili diğer kurallarının, BMDHS’nin V. bölümüne aykırı olmadığı ölçüde, münhasır ekonomik bölgeye de uygulanacağı düzenlenmektedir.

BMDHS’nin 58(1) ve (2) maddesinden anlaşıldığı kadarıyla münhasır ekonomik bölge üzerinde bütün devletlerin; seyrüsefer, uçma, denizaltı kablo ve boru hattı döşeme serbestliği ile bu serbestlikle bağlantılı denizlerin diğer uluslararası hukukî kullanım hakları bulunmaktadır. Bununla birlikte devletlerin, açık denizlerin serbestliği ilkesi çerçevesinde yararlandığı¹⁹ bu haklarını kullanırken, kıyı devletinin hak ve yükümlülüklerini gözetme ve uluslararası hukuka uygun olarak kabul ettiği kanun ve düzenlemelere uyma yükümlülüğü bulunmaktadır²⁰.

¹⁸ BMDHS m. 58(1).

¹⁹ PAZARCI, s. 411.

²⁰ BMDHS m. 58(3).

b) Artık Haklar

BMDHS'nin 59. maddesinde, münhasır ekonomik bölgede ne kıyı devletine ne de diğer devletlere hak ve yetki tanınmayan bir konuda, kıyı devleti ile diğer bir devlet ya da devletlerin menfaatlerinin çatışması durumunda sorunun hakkaniyete göre çözümleneceği düzenlenmektedir. Doktrinde bu hüküm, Türkçeye "artık haklar" olarak çevrilebilecek "*residual rights*" terimiyle ifade edilmektedir²¹.

BMDHS'nin 59. maddesi, kıyı devleti ile diğer devletlere açık bir hak ya da yetki tanınmayan bir konuda yaşanan bir çatışmada kıyı devletinin menfaatinin üstün tutulmayacağı, diğer bir ifadeyle, üçüncü devletlerin münhasır ekonomik bölge üzerindeki haklarının, kıyı devletine göre ikinci derecede olmadığı²² teyidi anlamında büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda, münhasır ekonomik bölgede yabancı askerî faaliyetlerin hukukî statüsü gibi BMDHS'de düzenlenmeyen konularda, kıyı devleti ile diğer devletlerin, kural olarak, eşit hak ve yetkilere sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

II. MÜNHASİREKONOMİK BÖLGEDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ASKERÎ FAALİYETLER VE HUKUKÎ STATÜSÜ

A) DENİZLERİN ASKERÎ AMAÇLAR İÇİN KULLANIMI

Tarih boyunca deniz ve okyanuslar; insanlığın yaşam kaynağı olması yanında devletlerin egemenliklerini pekiştirmeleri ve özellikle yeni sömürge alanları elde etmelerinde önemli rol oynamıştır. Denizlerin sağladığı ekonomik, siyasî ve askerî avantajlar nedeniyle deniz imparatorluklarının, kara imparatorluklarına oranla, daha uzun ömürlü olmaları, devletleri, tarihin her döneminde güçlü bir deniz kuvvetine sahip olmaya ve denizleri askerî amaçlar için kullanmaya yöneltmiştir.

Günümüzde deniz ve okyanusların en önemli ve yaygın askerî amaçlı kullanımından birisinin caydırıcılık olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira bölgesel veya küresel ihtilafların barışçıl çözümüne katkı sağlaması amacıyla donanmaya bağlı gemilerin, açık deniz veya diğer devletlerin deniz yetki alanlarında bayrak göstermelerine sıklıkla rastlanmaktadır. Gelişen savaş

²¹ ATTARD, s. 64; BOCZEK, s. 455; HAYASHI, s. 127; NANDAN - ROSENNE, s. 559; OXMAN, s. 847.

²² BOCZEK, s. 455.

teknolojisinin, su üstü kadar su kütlesi, deniz tabanı hatta altının da kullanımı mümkün kılması askerî faaliyetleri çeşitlendirmekle birlikte, genel olarak, denizlerin askerî amaçlar için kullanımının ana kategorilerini aşağıdaki gibi saymak mümkündür²³:

(i) Rutin görevler dahil seyrüsefer, çeşitli amaçlı askerî tatbikat ve uygulamalar, bayrak gösterme ve caydırıcılık faaliyetleri ile deniz batıklarının çıkarılması,

(ii) Askerî uçuşlar,

(iii) Askerî keşif ve stratejik bilgi toplama faaliyetleri,

(iv) Şamandıra ve diğer seyrüsefer aletlerin yerleştirilmesi,

(v) Deniz mayınları gibi konvansiyonel silahların yerleştirilmesi,

(vi) Füze rampaları için deniz tabanı veya üstüne tesis inşası,

(vii) Anti deniz altı savaş sistemleri veya sonar sistemlerinin yerleştirilmesi,

(viii) Askerî tahkimat, depolama ve diğer lojistik destek tesislerinin inşasıdır.

Asya-Pasifik Bölgesi devletlerinin uzmanlarınca hazırlanan “Münhasır Ekonomik Bölgede Seyrüsefer ve Uçuşlar Hakkında Ana Esaslar (*Guidelines for Navigation and Overflight in the Exclusive Economic Zone – EEZ Esasları*)²⁴”da askerî faaliyetler; istihbarat, tatbikat, deneme, eğitim ve

²³ BOZCEK, s. 447; ROACH - SMITH, s. 249; PINTO, s. 12.

²⁴ EEZ Esasları, Asya-Pasifik Bölgesi devletlerinin üst düzey görevli ve akademisyenlerinin, 2002-2005 yılları arasında yaptığı bir dizi toplantı (Haziran 2002 Bali, Şubat 2003 Tokyo, Aralık 2004 Honolulu ve Eylül 2005 Tokyo) sonucunda hazırlanan, özellikle Asya-Pasifik Bölgesi devletlerinin, münhasır ekonomik bölge rejiminin uygulanmasından doğan sorunlara ortak bir anlayış zemininde yaklaşmasını hedefleyen ve kesinlikle bağlayıcı olmayan kuralardan oluşmaktadır. Esasların;

(i) Münhasır ekonomik bölgede hem kıyı hem de diğer devletlerin hak ve yükümlülükleri ile yabancı gemi ve uçaklarca yürütülen faaliyetlere yönelik ortak terminolojinin belirlenmesine yardımcı olmak,

(ii) Bazı devletler arasındaki ihtilafı faaliyetlerin çözümüne yönelik önemli bir güven artırıcı önlemler oluşturmak,

(iii) Münhasır ekonomik bölge rejiminin çok daha etkin şekilde uygulanması sağlamak şeklinde üç temel amacı bulunduğu belirtilmektedir. EEZ Esasları için bkz. “Guidelines for Navigation and Overflight in the Exclusive Economic Zone”.

silah denemeleri dahil olmak üzere askerî gemi, uçak ve diğer araç-gereç uygulamaları anlamında olduğu belirtilmektedir. Askerî faaliyetleri, “hareket hakları (*movement right*)” ve “operasyon hakları (*operational right*)” şeklinde iki ana kategoriye ayıran Pirtle ise denizlerin askerî amaçlar için kullanımını; zararsız ve transit geçiş dahil olmak üzere seyrüsefer ve uçuş, her türlü tatbikat, demirleme, bilgi toplama, keşif, silah deneme ve ateşleme faaliyetleri ile hidrografik ölçüm ve bilimsel araştırma faaliyetleri şeklinde sınıflandırmaktadır²⁵.

B) TARİHSEL SÜREÇ

Münhasır ekonomik bölgelerin bütün deniz alanlarının %36’sına ulaşacak²⁶ olmasına rağmen, bu deniz alanındaki yabancı askerî faaliyetlerin hukukî statüsü Üçüncü Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konferansı (BMDHS Konferansı) sürecinde ayrıntılı şekilde tartışılmamış, sadece diğer devletlerin hak ve yükümlülükleri düzenleyen BMDHS’nin 58. maddesi kapsamında gündeme gelmiştir. Konu hakkındaki tartışmalar ise, genel olarak, kıyı devletlerine çok geniş hak ve yetkiler verilmesini isteyen görüş²⁷ ile açık denizlerin serbestliği ilkesi paralelinde bir serbestlik öneren görüş²⁸ şeklinde zıt iki çıkar grubu arasında yoğunlaşmıştır²⁹. Bununla birlikte, Deniz Yatağı Komitesi çalışmaları ve sonrasında sunulan öneriler, kıyı devletlerinin, “kıyısı olsun ya da olmasın bütün devletlerin gemi ve uçaklarının, münhasır ekonomik bölgede herhangi bir sınırlama olmaksızın seyrüsefer serbestliğinden yararlanabilmelerine” itiraz etmediklerini göstermektedir³⁰.

BMDHS Konferansı sürecinde münhasır ekonomik bölgede askerî faaliyetlerin hukukî statüsüne ilişkin ilk tartışmalar ise II. Komite’nin ikinci dönem toplantısına (1974) kadar geriye uzanmaktadır. Konuyla ilgili olarak dokuz devlet (Kanada, Şili, İzlanda, Hindistan, Endonezya, Meksika, Moritus, Yeni Zelanda ve Norveç) tarafından Komite’ye sunulan önerinin 14 ilâ 18. maddelerinde; devletlerin yabancı münhasır ekonomik bölgelerdeki askerî

²⁵ PIRTLE, s. 8.

²⁶ BOCZEK, s. 447; TOLUNER, s. 272; WILSON, s. 421.

²⁷ Grup 77’ye ait devletler, özellikle Brezilya, Ekvator, Panama ve Peru.

²⁸ Güçlü donanmalara sahip denizci devletler, özellikle ABD ve SSCB.

²⁹ Örneğin, konunun önemi, dönemin iki farklı kutbun lider devletlerini (ABD ve SSCB), münhasır ekonomik bölgedeki askerî veya diğer faaliyetlerin kısıtlanmasına ilişkin çabaları engelleme konusunda ortak hareket etmeye yöneltmiştir. Bkz. BOZCEK, s. 448.

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. NANDAN - ROSENNE, s. 556.

faaliyetlerle ilgili haklarına vurgu yapılmasına karşılık, kıyı devletinin hak ve yetkilerini kısıtlayan askerî faaliyetler için izin sistemi önerilmiştir³¹.

Münhasır ekonomik bölgede diğer devletlerin hak ve yükümlülüklerini düzenleyen ve *Evensen* Grup tarafından sunulan öneri paralelinde şekillenen Gayriresmî Tek Görüşme Metni (*Informal Single Negotiating Text – ISNT*)’nin³² II. bölümünün 47(1) maddesinde ”kıyısı bulunsun ya da bulunmasın bütün devletlerin, Sözleşme hükümlerine uymak şartıyla, seyrüsefer, uçma, deniz altı kablo ve boru döşeme ile “seyrüsefer ve iletişimle ilgili” denizlerin diğer uluslararası hukukî kullanım serbestliğinden” yararlanabilecekleri hükme bağlanmıştır. Benzer hüküm, Düzeltilmiş Tek Görüşme Metni (*Revised Single Negotiating Text*)’nin³³ II. bölümünün 46(1) maddesinde de yer almakla birlikte BMDHS Konferansı’nın beşinci döneminde (1976) Denize Kapalı ve Coğrafi Açından Dezavantajlı Devletler, “seyrüsefer ve iletişimle ilgili” ifadesinin metinden çıkarılmasını önermiştir³⁴. Bu dönemde güçlü donanmaya sahip devletler münhasır ekonomik bölgelerde askerî faaliyet serbestliğini kapsayacak bir ifadeyi metne dahil ettirmeye çalışırken, gelişmekte olan kıyı devletleri ise yabancı askerî faaliyetlerin sınırlandırılmasına yönelik girişimlerini tekrarlamışlardır³⁵.

BMDHS Konferansı’nın altıncı döneminde (1977) “seyrüsefer ve iletişimle ilgili” ibarenin çıkarılması konusunda ısrarcı olan Denize Kapalı ve Coğrafi Açından Dezavantajlı Devletlerin gayriresmî önerisine rağmen, *Castana* Grubunun önerisi paralelinde³⁶ “Gayriresmî Birleşik Metni (*Informal Composite Negotiating Text – ICNT*)’nin 58(1) maddesinde ifade; “gemi, uçak, deniz altı kablo ve boru hattı uygulamalarına yardımcı olmak gibi bu serbestliklerle³⁷ ilgili denizlerin diğer uluslararası hukukî kullanımları” şeklinde kaleme alınmıştır³⁸.

³¹ UN Doc: A/CONF.62/L.4, 26 Temmuz 1974, *Official Records II*, s. 81. Benzer bir öneri daha sonra *Evensen* Grup tarafından da sunulmuştur. Öneriler için bkz. NANDAN - ROSENNE, s. 557.

³² UN Doc.: A/CONF.62/C.3/WP.8/Part II, *Official Records IV*, s. 137.

³³ UN Doc.: A/CONF.62/C.3/WP.8/REV.1/Part II, *Official Records V*, s. 151.

³⁴ NANDAN - ROSENNE, s. 561.

³⁵ BOCZEK, s. 448. Örneğin Peru tarafından sunulan gayriresmî öneride devletlerin, “kıyı devletinin egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığına karşı tehdit veya kuvvet kullanmaktan kaçınmakla” yükümlü oldukları vurgulanmıştır. NANDAN - ROSENNE, s. 563.

³⁶ NANDAN - ROSENNE, s. 561.

³⁷ ICNT’nin 58(1) maddesinde açık olarak sayılan serbestlikler; seyrüsefer, uçma, deniz altı kablo ve boru hattı döşeme serbestlikleridir.

³⁸ ICNT’nin hazırlık süreci 28 Haziran 1977 tarihinde başlamış ve üç alt komitenin başkanı

BMDHS Konferansı'nın yedinci döneminde (1978) Almanya, ICNT'nin 58(1) maddesindeki “denizlerin diğer uluslararası hukukî kullanımı” ifadesinin metinden çıkartılmasını önerirken, Peru, ICNT'nin 58(2) maddesinin yerine “münhasır ekonomik bölgede yabancı askerî gemiler ile uçakların, kıyı devletinin izni olmaksızın her türlü askerî tatbikat ve silah kullanmaktan sakınırlar” şeklindeki yeni bir metnin konulmasını önermiştir³⁹.

BMDHS Konferansı'nın sekizinci döneminde (1979) ABD, diğer devletlerin haklarını daha fazla genişletecek şekilde, ICNT'nin 58(3) maddesine “açık deniz serbestliği ilkesi çerçevesinde özel olarak sayılanlara ek olarak uluslararası hukuk tarafından gemi ve uçaklara tanınan geleneksel bütün açık deniz serbestlikleri korunur” cümlesinin eklenmesi yönünde girişimde bulunmuş⁴⁰ ancak mevcut metin çok az değişiklikle⁴¹ BMDHS'nin 58. maddesi olarak hükme bağlanmıştır⁴².

C) GENEL SINIRLAMALAR

BMDHS'nin 58 ve 301. maddeleri gereği münhasır ekonomik bölgede yürütülen her türlü askerî faaliyetin; barışçıl amaçlar için yürütülmesi, kuvvet kullanma ya da tehdit amaçlı olmaması ve kıyı devletinin haklarını ihlal etmemesi gerekmektedir.

1- Barışçıl Amaçlı Olma

Münhasır ekonomik bölgeler de “barışçıl amaçlar için kullanılması” zorunlu deniz alanları olduğundan⁴³, yürütülen her türlü askerî faaliyetin, öncelikle, “barışçıl amaçlı (*peaceful purposes*)” olması gerekmektedir⁴⁴. Bununla birlikte, BMDHS'nin sekiz ayrı maddesinde kullanılan terimin, genel

tarafından Konferans Başkanı'na sunulmuş ve Altıncı Dönem sonunda yayımlanmıştır. ICNT için bkz. UN Doc.: A/CONF.62/WP.10, *Official Records VIII*, s. 13.

³⁹ NANDAN - ROSENNE, s. 563.

⁴⁰ NANDAN - ROSENNE, s. 563.

⁴¹ Sadece 58(3) maddesindeki “*established*” kelimesi “*adopted*” olarak değiştirilmiştir.

⁴² Francioni'nin de vurguladığı gibi BMDHS'nin 58(1) maddesinin tarihsel gelişimi, “seyrüsefer ve iletişimle ilişkili denizlerin diğer hukukî kullanımı” ifadesinin, daha geniş izin içeren, “gemi, uçak ve denizaltı kablo ve petrol döşeme ile BMDHS'nin diğer hükümleriyle bağdaşır uygulamalar gibi denizin diğer uluslararası hukukî kullanımı” şeklinde değişikliğe uğradığını göstermektedir. FRANCIONI, s. 215.

⁴³ Bkz. BMDHS m. 58(2) ve 88.

⁴⁴ EEZ Esasları'nın V(b) maddesinde de münhasır ekonomik bölgede yürütülen her türlü askerî faaliyetin barışçıl amaçlı olması gerektiği düzenlenmektedir.

kabul gören bir tanımının bulunmaması, yürütülen faaliyetlerin barışçıl olup olmadığına tespitini oldukça zorlaştırmaktadır⁴⁵.

BMDHS’de “barışçıl amaçlar” teriminin açık tanımı bulunmamasına rağmen terimin anlamına yönelik temel ilkelere, denizlerin barışçıl amaçlarla kullanımı başlıklı 301. maddesinde ulaşmak mümkündür. Madde, taraf devletlerin, herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasî bağımsızlığına karşı her türlü tehdit, kuvvet veya BM Antlaşması’nda belirtilen ilkeler ile diğer uluslararası hukuk ilkeleriyle bağdaşmayan davranışlardan kaçınacaklarını hükme bağlamaktadır. Bu anlamda; kıyı ve diğer devletlerin münhasır ekonomik bölgedeki faaliyetlerini engellemeyen, bunların toprak bütünlüğü veya siyasî bağımsızlığını hedef almayan, BM Antlaşması’nın 2(2) ve 2(4) maddelerinde⁴⁶ belirtilen ilkeler ile diğer uluslararası hukuk kurallarıyla bağdaşmayacak şekilde tehdit veya kuvvet kullanımından kaçınan⁴⁷ yabancı askerî faaliyetlerin, kural olarak, barışçıl amaçlı olduğu kabul edilmelidir.

2- Kuvvet Kullanma veya Tehdit Amaçlı Olmama

BMDHS’nin 301. maddesi, münhasır ekonomik bölgede yürütülen askerî faaliyetin, kıyı devleti dahil diğer devletlere karşı kuvvet kullanma veya tehdit amaç gütmemesini açık şekilde yasaklamaktadır. Yine EEZ Esasları’nın V(b) maddesinde münhasır ekonomik bölgelerdeki askerî faaliyetlerin, kıyı devletinin savunma sistemlerini taciz etmek gibi kuvvet kullanmaktan, tehdit veya tahrik edici amaçlardan uzak olması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca BM Antlaşması’nın 2(4) maddesinde de tüm üyelerin, “uluslararası ilişkilerinde gerek başka bir devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek BM’nin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi

⁴⁵ Devletlerin farklı politik ve askerî çıkarlarının bir yansıması olarak doktrin ve uygulamada da terimin farklı şekilde yorumlandığı görülmektedir. Örneğin terim; özellikle gelişmekte olan kıyı devletlerince bütün askerî faaliyetlerin yasaklanması olarak değerlendirilirken, gelişmiş ülke yazarlarının sadece saldırgan nitelikli askerî faaliyetlerin yasaklanması şeklinde yorumlamaktadırlar. Eski Doğu Bloğu’na mensup yazarların oluşturduğu üçüncü bir grup ise genel bir değerlendirmeden ziyade BMDHS’nin maddeleri arasında ayrıma gitmektedirler. BMDHS’de kullanılan “barışçıl amaçlar” teriminin anlamına yönelik ayrıntılı bilgi için bkz. TOPSOY, 1982 Birleşmiş Milletler, s. 383.

⁴⁶ BM Antlaşması’nın 2(2) maddesi, BM üyelerinin yükümlülüklerini iyiniyet ilkesine uygun olarak yerine getireceklerini, 2(4) maddesi ise BM üyelerinin, uluslararası ilişkilerde diğer devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığına karşı tehdit veya kuvvet kullanmaktan kaçınmalarını düzenlemektedir.

⁴⁷ Zedalis, BMDHS’nin VII. bölümü kapsamında açık denizlerin barışçıl amaçlar için korunması ifadesinin, temel olarak devletlere, saldırgan kullanımlardan uzak durmaları konusunda yükümlülük getirdiğini düşünmektedir. ZEDALIS, Peaceful Purpose, s. 20.

bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan” kaçınacakları düzenlenmektedir.

Uluslararası pek çok hukukî kavram gibi “kuvvet kullanma” ve “kuvvet kullanma tehdidi” terimlerinin açık şekilde tanımlanmamış olması terime farklı anlamların yüklenmesine neden olmakla birlikte⁴⁸, genel olarak, kuvvet kullanma tehdidini, bir devletin, kuvvet kullanmasını haklı kılacak nedenler yok iken, açık ya da zımnen, kuvvet kullanacağını açıklaması veya belli bir davranışa zorlaması⁴⁹, kuvvet kullanılması terimini ise kuvvet kullanılmasını içeren hukuka aykırı fiil şeklinde tanımlanmak mümkündür⁵⁰. Bu itibarla; kıyı devletini belli taleplerinin kabulüne zorlayan her türlü saldırı ve diğer kuvvet kullanılmasını içeren askerî faaliyetler uluslararası hukuka aykırı olacağından, devletlerin, yabancı münhasır ekonomik bölgelerde bu tür askerî faaliyetleri yürütme hakkı bulunmamaktadır.

3- Kıyı Devletinin Hak ve Yükümlülüklerini Gözetme

BMDHS'nin 58(3) maddesinde devletlerin; münhasır ekonomik bölgede haklarını kullanırken, kıyı devletinin hak ve yükümlülüklerini gözetecekleri ayrıca BMDHS ve diğer uluslararası hukuk kurallarına uygun kabul ettikleri hukuk kurallarına riayet edecekleri hükme bağlanmaktadır⁵¹. Bu anlamda münhasır ekonomik bölgelerde yürütülen yabancı askerî faaliyetlerin, diğer sınırlamaların yanında, kıyı devletinin bu deniz alanındaki hak ve yükümlülüklerini ihlal etmemesi gerekmektedir. Bununla birlikte madde metnindeki “gözetme, dikkat etme” şeklinde tercüme edilecek “*due regard*” ifadesinin anlamının açık olmaması⁵², ne tür hak ve yükümlülüklerin gözetileceği yönünde farklı yorumlara yol açmaktadır. Örneğin ABD, BMDHS'nin 87(2) maddesi bağlamında “*due regard*” ifadesinin, çıkarlar arasında denge kurulması ışığında, diğer devletlerin faaliyetlerine haksız

⁴⁸ KESKİN, s. 34. Örneğin Çin, münhasır ekonomik bölgesinde izinsiz yürütülen askerî hidrografik araştırmaları, savaş hazırlıklarının bir parçası ve kendisine karşı kuvvet kullanma tehdidi olarak kabul etmektedir. *A Report of the Tokyo Meeting*, s. 31.

⁴⁹ HAYASHI, s. 126.

⁵⁰ YILMAZARSLAN, s. 21.

⁵¹ EEZ Esasları'nın V(b) maddesinin son cümlesinde de “kullanıcı devletin, diğer devletlerin haklarını gözetecekleri” belirtilmektedir.

⁵² BMDHS'nin onaltı maddesinde kullanılan “*due regard*” terimi, ilk kez, BMDHS Konferansı'nın üçüncü döneminde (1975) *Evensen Grup* tarafından sunulan gayriresmî metinde kullanılmış ve ISNT'nin 46(3) maddesinin ikinci cümlesi olarak eklenmiştir. NAN-DAN – ROSENNE, s. 558.

müdahaleden uzak durulması anlamında olduğunu bildirirken⁵³, Çin, terimi, kıyı devletlerinin egemenliği, güvenliği ve ulusal çıkarların tehlikeye atacak her türlü davranıştan uzak durulması anlamında yorumlamaktadır⁵⁴. Kraska, terimin, diğer devletlerin çıkarlarına saygı göstermek ve kaynaklarına yönelik çıkarlarının üstünlüğünün farkında olmak şeklinde iki unsuru bulunduğunu belirtmektedir⁵⁵. Walker ise terimin, diğer devletlerin hak ve çıkarlarının gözetilmesini zorunlu kılması nedeniyle, bir şekilde, açık deniz serbestliğini sınırlandırdığını düşünmektedir⁵⁶.

Genel olarak doktrin ve uygulamada, münhasır ekonomik bölgede yürütülen bir askerî faaliyetin uzak durması gerektiği davranışlar aşağıdaki gibi sayılmaktadır⁵⁷:

(i) Deniz trafiğini engellememeli veya seyrüsefer güvenliğini tehlikeye düşürmemelidir⁵⁸.

(ii) Silah kullanılması veya testini içermemeli, kıyı devletinin tespit edilen veya işletilen doğal kaynaklarına zarara yol açmamalıdır [EEZ Esasları m. V(d)]⁵⁹.

(iii) Kıyı devletinin geleneksel balıkçılık alanlarına erişimi yasaklamak veya ticari balıkçılık için tehlikeler oluşturacak davranışlar içermemelidir⁶⁰.

(iv) Kıyı devletinin savunması veya güvenliğini zaafa uğratabilecek ya da kaynaklarının korunmasına yönelik haklarını tehlikeye atacak nitelikte sistemlerin yerleştirilmesini kapsamamalıdır [EEZ Esasları m. V(e)].

(v) Kıyı devletinin, güvenliğini sağlamak amacıyla seyrüsefer ve uçuşa kapattığı bölgelerde yürütülmemelidir [EEZ Esasları m. V(g)(1)].

⁵³ HAYASHI, s. 133.

⁵⁴ A Report of the Tokyo Meeting, s. 32; WILSON, s. 432.

⁵⁵ KRASKA, s. 264.

⁵⁶ WALKER, s. 174.

⁵⁷ HAYASHI, s. 133.

⁵⁸ EEZ Esasları'nın V(g)(5) maddesinde de askerî faaliyetlerin, münhasır ekonomik bölgelerinin yoğun deniz trafiği, deniz ulaşım hattı veya trafik ayırım şemalarının tespit edildiği kesimlerinde yürütülemeyeceği belirtilmektedir.

⁵⁹ OXMAN, s. 838.

⁶⁰ BOCZEK, s. 450. Yazar, bir devletin askerî faaliyeti ile kıyı devletinin doğal kaynaklara ilişkin haklarının çatışması durumunda kıyı devletinin haklarının üstün tutulması gerektiğini düşünmektedir.

(vi) Kıyı devletinin çıkarlarına müdahale etmemeli veya zarara yol açmamalıdır⁶¹.

(vii) Denizlerin barışçıl kullanımına müdahale edecek nitelikte silah veya patlayıcı kullanılmamalıdır⁶².

D) HUKUKÎ STATÜSÜ

Teknolojik alt yapı ve bilimsel bilgi birikiminin, münhasır ekonomik bölgelerde farklı amaç ve türde askerî faaliyette bulunulmasına imkan tanınması, yabancı askerî faaliyetlerin hukukî statüsüne ilişkin genel bir değerlendirme yapılmasını zorlaştırmakta ve her bir askerî faaliyetin hukukî statüsünün, ilgili uluslararası hukuk kuralları ışığında, ayrı ayrı tartışılmasını zorunlu kılmaktadır.

1- Seyrüsefere İlişkin Askerî Faaliyetler

Yukarıda vurgulandığı gibi münhasır ekonomik bölgede yabancı askerî faaliyetlerin hukukî statüsüne ilişkin özel hüküm bulunmamakla birlikte BMDHS'nin 58(1) maddesinde, kıyısı olsun ya da olmasın bütün devletlerin seyrüsefer ve uçuş (*navigation and overflight*) serbestliğinden yararlanacakları hükme bağlanmaktadır. Madde metninde askerî veya sivil şeklinde herhangi bir ayırımın yapılmaması ve özellikle BMDHS'nin 56. maddesinde kıyı devletine verilen egemen hak ve yetkiler dışında, genel olarak münhasır ekonomik bölgenin su kütlesi ve üzerindeki hava sahasının tamamıyla açık deniz rejimine tabi olması⁶³, yabancı askerî gemi ve uçakların da seyrüsefer ve uçuş serbestliğinden yararlanacaklarını göstermektedir⁶⁴.

⁶¹ GALDRISI-KAUFMAN, s. 282.

⁶² BROWN, s. 242.

⁶³ BMDHS m. 58(2), "(açık denizlere ilişkin) 88 ilâ 115. maddeler ve ilgili diğer uluslararası hukuk kuralları, iş bu kısma aykırı olmadığı ölçüde, münhasır ekonomik bölgelere de uygulanır".

⁶⁴ VUKAS, Peaceful Uses, s. 1251; ATTARD, s. 85. Vicuna, ayrıca madde metnindeki, "denizlerin diğer uluslararası kullanımı ifadesinin" de bu hakkı tanıdığını belirtmektedir. VICUNA, s. 110. Boczek, maddenin en azından BMDHS'nin denizci devletlerin bu tür yorumuna zıt herhangi bir hüküm içermediğini vurgulamaktadır. BOCZEK, s. 450. Oxman ise, haklı olarak, denizde yürütülen geleneksel seyrüsefer ve uçuş faaliyetleri olmadıkça, savaş gemisinin, "bu serbestliklerle ilişkin olmayan" bir faaliyetini düşünenin oldukça zor olduğunu belirtmektedir. OXMAN, s. 837.

Bununla birlikte, BMDHS'nin 58(1) maddesinde seyrüsefer ve uçuş⁶⁵ serbestliğinin, Sözleşmenin münhasır ekonomik bölgeye ilişkin hükümleri ile diğer hükümleriyle bağdaşır şekilde yararlanabilecekleri hükme bağlanmaktadır. Bu kapsamda, öncelikle, maddede sayılan bu sınırlamaların, askerî amaçlı seyrüsefer ve uçuş faaliyetlerine bir sınırlama getirip getirmediği sorusuna cevap bulunmalıdır.

Yabancı bir askerî gemi veya uçağın seyrüsefer ya da uçuşa ilişkin faaliyeti; açık denize çıkmak, başka bir devletin deniz yetki alanına varmak veya kendi devletinin başka bir deniz yetki alanına ulaşmak amacıyla bir münhasır ekonomik bölgeyi kullanmasıdır. Bu tür faaliyetlerin herhangi bir engelleme veya itiraz olmaksızın serbestçe yürütülmesi, deniz ulaşımının kesintisiz olması ilkesinin bir gereğidir. Ayrıca BMDHS'de bu tür faaliyetleri yasaklayan açık bir kural bulunmadığı⁶⁶ gibi aksine BMDHS'nin 90. maddesinde, kıyısı olsun ya da olmasın bütün devletlerin açık denizlerde kendi bayrağını taşıyan gemilerini seyrüsefer ettirme hakkına sahip olduğu açık şekilde hükme bağlanmaktadır. Yine BMDHS'nin 89. maddesi uyarınca devletlerin, münhasır ekonomik bölge üzerinde egemenlik iddiasında bulunamamaları⁶⁷, kural olarak, yabancı askerî gemi ve uçakların geçişini engelleme hakkının bulunmadığı şeklinde yorumlanmalıdır. Ayrıca kıyı devletlerinin münhasır ekonomik bölgedeki haklarını kullanırken diğer devletlerin hak ve yükümlülüklerini göz önünde bulunduracak olmaları [BMDHS m. 56(2)] bu yorumu desteklemektedir.

Bu itibarla, BMDHS'nin 56. maddesinde kıyı devletine tanınan egemen hak ve yetkileri ihlal etmediği sürece⁶⁸, BMDHS'nin 58(1) maddesindeki, Sözleşmenin münhasır ekonomik bölgeye ilişkin hükümleri ile diğer hükümleriyle bağdaşır şekilde yararlanabilecekleri vurgusunun, kural olarak, yabancı askerî gemi ve uçakların geçişine herhangi bir sınırlama getirmediği kabul edilmelidir. BMDHS Konferansı'nda da yabancı askerî gemilerin seyrüsefer hakkından ziyade münhasır ekonomik bölgedeki diğer askerî

⁶⁵ BMDHS, askerî uçaklar dahil bütün hava araçlarına münhasır ekonomik bölge üzerinde uçuş hakkı bahsetmektedir. WILLIAMS, s. 49.

⁶⁶ Galdorisi ve Kaufman, resmî toplantılarda konu hakkında yaşananlar hariç tutulursa, BMDHS'nin denizlerin askerî kullanımı konusunda sessiz kalmasının, Sözleşmenin denizlerin askerî kullanımına izin verdiği yönünde yorumlanabileceğini vurgulamaktadır. GALDORISI – KAUFMAN, s. 276.

⁶⁷ Bkz. BMDHS m. 58(2).

⁶⁸ ATTARD, s. 85.

faaliyetler tartışma konusu olması⁶⁹, genel anlamda, “kıyısı olsun ya da olmasın bütün devletlerin gemi ve uçaklarının münhasır ekonomik bölgede herhangi bir sınırlama olmaksızın seyrüsefer serbestliğinden yararlanabilecekleri” yönündeki görüşü desteklemektedir⁷⁰. EEZ Esasları’nın V(a) maddesinde de aksi belirtilmediği sürece, münhasır ekonomik bölgeler üzerinde yabancı askerî gemi ve hava araçlarının seyrüsefer ve uçuş ile bunlarla ilişkili diğer uluslararası hukukî kullanım hakkına sahip oldukları açık şekilde vurgulanmaktadır⁷¹.

2- Askerî Tatbikat ve Bayrak Göstermeye İlişkin Faaliyetler

a) Genel Olarak

Açık denizlerin serbestliği ilkesinin bir yansıması olarak, gerçek silahların kullanıldığı tatbikatlar dahil olmak üzere, devletlerin açık denizlerde her türlü askerî tatbikat (manevra) yapabileceği tartışmasız kabul edilmesine rağmen⁷², münhasır ekonomik bölgede diğer devletlere tanınan seyrüsefer ve ulaşım serbestliğinin, askerî tatbikat veya bayrak göstermeye ilişkin faaliyetleri kapsayıp kapsamadığı açıklığa kavuşturulmamıştır. Uluslararası uygulama ve doktrinde ise konunun oldukça tartışmalı olduğu ve birbirine zıt görüşlerin ileri sürüldüğü görülmektedir⁷³.

Bunlardan özellikle yarı kapalı deniz alanlarında devletlerin bu haklarından asla vazgeçmeyeceklerini vurgulayan Oxman, münhasır ekonomik bölgede askerî tatbikat veya deneme faaliyetlerine izin verilip verilmediğine yönelik yapılacak bir tartışmanın spekülasyondan öteye geçmeyeceğini vurgularken⁷⁴, Zedalis, madde metninde kullanılan “gemi ve

⁶⁹ FRANCIONI, s. 215.

⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. NANDAN - ROSENNE, s. 556.

⁷¹ Bununla birlikte, münhasır ekonomik bölgedeki seyrüsefer ve uçuş ile diğer askerî faaliyetler sadece barışçıl amaçlar için ve herhangi bir kuvvet, tehdit ya da provokasyondan uzak bir şekilde icra edilmelidir. EEZ Esasları m. V(b).

⁷² HAYASHI, s. 128. Aksi görüş için bkz. ZEDALIS, Foreign State Military, s. 17. Yazar, 1958 Cenevre Açık Deniz Sözleşmesi’nin 2. maddesinde açık deniz serbestliği olarak seyrüsefer, balıkçılık, uçuş ile deniz atlı kablo ve boru hattı döşeme serbestliğinin sayıldığını, denizlerin askerî kullanım serbestliğinin madde metninde bulunmadığı gibi sayılan serbestlikler içine de dahil olmadığını belirtmektedir.

⁷³ Örneğin doktrinde bir kısım yazar grubu, BMDHS’nin 58. maddesinin, kıyı devletinin izni olmaksızın münhasır ekonomik bölgede yabancı askerî tatbikatlara izin verdiğine vurgu yaparken, diğer bir yazar grubu ise konuya ilişkin olarak BMDHS’nin açık kurallar içermediği düşünmektedir. HAYASHI, s. 129.

⁷⁴ OXMAN, s. 837.

uçakların faaliyetleriyle bağlantılı (*such as those associated with the operation of ships, aircraft*)” ifadesinin, askerî tatbikat veya silah yerleştirmelerini de içeren askerî faaliyetleri kapsayacak şekilde geniş yorumlanabileceğini düşünmektedir⁷⁵. BMDHS’nin münhasır ekonomik bölgede yabancı askerî faaliyetlerin yürütülmesine izin verdiği yönündeki genel anlayışın antlaşma kuralına çevrilmediğine işaret eden Lowe, münhasır ekonomik bölgelerde yürütülecek askerî tatbikatların hukukî statüsünün, BMDHS’nin 59. maddesinde çözümlenmesi gereken bir konu olarak kaldığını belirtmektedir⁷⁶. Attard, savaş gemisi ve uçaklarının seyrüsefer ve uçuş faaliyetleri dışında kalan faaliyetleri konusunda BMDHS’nin açık olmadığını düşünmektedir⁷⁷. BMDHS’nin münhasır ekonomik bölgede yabancı askerî faaliyetlere izin verdiği kabul etmesine rağmen Vukas, münhasır ekonomik bölgede yabancı askerî tatbikatların hukukî statüsünün çözümlenmiş bir konu olarak kaldığını bildirmekle ancak somut bir görüş belirtmemektedir⁷⁸. Brown ise BMDHS hükümleri kapsamında, savaş gemilerinin faaliyetleriyle bağlantılı olan askerî uygulamalar, tatbikatlar, savaş oyunları veya silah testleri gibi askerî faaliyetlerin yasaklandığını söylemenin zor olduğu düşünmektedir⁷⁹. Uygulamada ise özellikle gelişmekte olan bazı kıyı devletlerinin, BMDHS’yi imzalarken veya taraf olurken, açık rızası olmaksızın münhasır ekonomik bölgede bu tür askerî faaliyetlerin yürütülmesine izin verilmediğini bildirdikleri ve bunu iç hukuklarına derç ettikleri, bir kısım gelişmiş denizci devletlerin ise bu bildirilere kesin olarak karşı çıktıkları bilinmektedir⁸⁰.

⁷⁵ ZEDALIS, Foreign State Military, s. 66. Bununla birlikte yazar, BMDHS’nin 58(1) maddesinin askerî tatbikat veya silah yerleştirme faaliyetleri dahil olmak üzere münhasır ekonomik bölgede yabancı askerî faaliyetleri kapsadığının tartışmalı olduğunu düşünmektedir.

⁷⁶ LOWE, Some Legal Problems, s. 179.

⁷⁷ ATTARD, s. 85.

⁷⁸ VUKAS, Military Uses, s. 464; VUKAS, Peaceful Uses, s. 1253.

⁷⁹ BROWN, s. 241.

⁸⁰ HAYASHI, s. 128. Örneğin Bangladeş, Brezilya, Hindistan, Pakistan, Malezya ve Uruguay BMDHS hükümlerini, münhasır ekonomik bölge ve kıyı sahanelerinde kıyı devletinin izni olmaksızın, diğer devletlerin özellikle silah veya patlayıcı kullanılması dahil olmak üzere askerî tatbikat ve diğer uygulamalar gerçekleştirmesine izin vermediği şeklinde anladığını deklare ederken, bu bildirilere kesin olarak karşı çıkan Almanya, İtalya, Hollanda, Birleşik Krallık (İngiltere) ise BMDHS’nin, kıyı devletinin münhasır ekonomik bölgesindeki askerî faaliyetleri yasaklama yetkisi vermediğini, kıyı devletinin bu deniz alanında sahip olduğu hak ve yetkilerin diğer devletler tarafından yürütülen askerî manevra ve uygulamaları kapsamadığını bildirmişlerdir. BMDHS’nin 310. maddesi uyarınca devletlerin, Sözleşmeyi imzalarken veya taraf olurken yapmış oldukları bildirimler için bkz. “Declarations or Statements upon UNCLOS Ratification”. Konuyla ilgili bildirimler için ayrıca bkz. VAN DYKE, s. 29; BROWN, s. 240.

Bir kıyı devletinin münhasır ekonomik bölgesinde diğer devletlerin askerî tatbikat yapma yetkilerinin bulunup bulunmadığına dair BMDHS’de açık bir kural bulunmamaktadır. Konuyla ilgili tek hüküm ise münhasır ekonomik bölgede diğer devletlerin yetkilerini düzenleyen BMDHS’nin 58. maddesidir. Maddede, açık olarak sayılan serbestliklere ek olarak, bütün devletlerin, “gemi ve uçaklar ile denizaltı kablo ve boru hatlarının işletilmesiyle bağlantılı faaliyetler gibi bu serbestliklerle ilgili denizlerin diğer uluslararası hukukî kullanımı serbestliğinden yararlanacakları” hükmüne bağlanmaktadır. Bu kapsamda madde metninde sayılan bu serbestliklerin, diğer devletlere askerî tatbikat ve bayrak gösterme faaliyeti yapma yetkisi verip vermediği tartışılmalıdır.

Denizde devletlerin; dostane bayrak gösterme, kriz durumunda gözdağı vermek, istihbarat çalışmaları yapmak veya taktiksel müdahalede ya da güven artırıcı önlemlerde bulunmak gibi farklı şekil amaçta askerî tatbikat, bayrak gösterme veya diğer askerî faaliyetleri icra etmeleri mümkündür⁸¹. Bu tür faaliyetleri, hatta yeni silah sistemlerinin testi veya deniz yatağına yerleştirilmesini yasaklayan açık bir uluslararası hukuk kuralı bulunmamaktadır⁸². Aksine, açık denizlerin serbestliği, çerçevesi uluslararası örf ve adet hukukunca çizilmiş askerî tatbikat yürütme serbestliğini de kapsamaktadır⁸³. Bununla birlikte, Scovazzi’nin de vurguladığı gibi münhasır ekonomik bölgelerde basit yabancı askerî tatbikatların seyrüsefer serbestliği olarak kabul edilmesine rağmen, aynı şeyin, torpido ateşlemesi gibi silah denemeleri için söylemek oldukça zor görünmektedir⁸⁴. Bu itibarla genel anlamda bütün askerî tatbikat veya bayrak gösterme faaliyetinden ziyade amacına ve şekline yönelik her bir faaliyetin hukukî statüsü ayrı ayrı incelenmelidir⁸⁵.

⁸¹ FEDHILA, s. 119.

⁸² SCOVAZZI, s. 319.

⁸³ BROWN, s. 241.

⁸⁴ SCOVAZZI, s. 319.

⁸⁵ Aynı yönde bkz. BROWN, s. 242. Yazar, münhasır ekonomik bölgede bu tür askerî faaliyetlerin BMDHS’nin ilgili hükümlerine aykırı olmadığını belirtmesine rağmen yine de sorunun, her bir somut olaya göre ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Yazar bir askerî tatbikatın, denizlerin barışçıl amaçlı kullanılması veya BMDHS’nin 301. maddesinde düzenlenen kuvvet kullanılmasının yasaklanması ilkesine aykırı olmamasına rağmen, balıkçılık bölgesinde patlayıcı kullanılması gibi bazı durumlarda BMDHS’nin 58(3) maddesine aykırı olabileceğine işaret etmektedir.

b) Bayrak Gösterme Faaliyetleri

Genel anlamda bayrak gösterme faaliyeti, bir devletin, meşru konum ve varlıklarını duyurmak (ispat-ı vücut etmek) amacıyla gemilerini, planlı (devriye) veya plansız olarak yabancı deniz yetki alanlarında dolaştırmalarıdır. Her ne kadar somut gelişmelere bağlı olarak savaş gemilerinin belirli veya belirsiz süreli olarak münhasır ekonomik bölgede kalmaları mümkün olsa da faaliyetin ana icra şeklini gemilerin seyrüseferinin oluşturması, bu tür faaliyetlerin seyrüsefer ve uçma serbestliği kapsamında değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu kapsamda; münhasır ekonomik bölgelerde diğer devletlerin, genel olarak, kıyı devletinin toprak bütünlüğüne, siyasî bağımsızlığa tehditte bulunmamak şartıyla bayrak gösterme faaliyeti icra etme hak ve yetkisine sahip oldukları kabul edilmelidir.

c) Eğitim Amaçlı Askerî Faaliyetler

Donanmalar, savaşa hazırlık durumu görmek, diğer askerî unsurlarla işbirliğini test etmek, yeni entegre sistemler denemek veya personelinin savaş tecrübesini arttırmak gibi amaçlarla sıklıkla eğitim amaçlı askerî tatbikatlar (savaş oyunları) yaparlar. Amaç ve hedeflerine göre yeri ve zamanı önceden ilân edilen ve donanmanın varlık sebebi olan bu tür faaliyetleri, seyrüsefer ve uçma faaliyetinin doğal bir gereği olarak görmek gerekmektedir⁸⁶. Uluslararası hukukta bu tür faaliyetleri yasaklayan açık bir kural bulunmadığından, genel sınırlamalara uymak şartıyla bütün devletlerin, kıyı devletinin iznine ihtiyaç duymaksızın, münhasır ekonomik bölgelerde eğitim amaçlı askerî faaliyetler icra etme hakkına sahip olduğu kabul edilmelidir.

d) Caydırıcı Amaçlı Askerî Faaliyetler

Uygulamada devletler, özellikle diplomasinin başarısız olması durumunda, kendi argümanlarını diğer tarafa kabul ettirebilmek amacıyla sıklıkla caydırıcı nitelikli askerî faaliyetlere başvururlar. Caydırıcı amaç güden bu askerî faaliyetlerin bir şekilde kıyı devletinin siyasî bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne veya BM Antlaşması'nda belirtilen uluslararası hukuk ilkeleriyle bağdaşmayacak şekilde tehdit ya da kuvvet kullanılması içereceği aşıkardığından, yabancı münhasır ekonomik bölgelerdeki bu tür faaliyetlerin BMDHS'nin 301. maddesi uyarınca uluslararası hukuka aykırı olduğu iddia edilebilir.

⁸⁶ PINTO, s. 27.

Yukarıda vurgulandığı gibi münhasır ekonomik bölgede gerçekleştirilen yabancı askerî tatbikatların hukuka uygun olup olmadığının tespiti konusundaki en önemli kriter, faaliyetin barışçıl amaçlı olup olmadığıdır. Bunun tespiti her zaman mümkün olmamakla birlikte, münhasır ekonomik bölgelerde yabancı askerî tatbikatların hukukî statüsüyle ilgili açık bir düzenleme bulunmadığından, yürütülen bütün askerî faaliyetlerin, kural olarak, barışçıl amaçlı olduğu ve adı bu karinenin aksinin ispat külfetinin ise kıyı devletlerinde olduğu dolayısıyla, genel kısıtlamalara aykırı olmamak şartıyla, münhasır ekonomik bölgelerde caydırıcı amaçlı askerî faaliyet yürütülmesinin önünde hukukî bir engel bulunmadığı kabul edilmelidir.

e) Silah Kullanılmasını İçeren Askerî Faaliyetler

Donanmanın savaşa hazırlık becerilerini arttırmak amacıyla askerî faaliyetler esnasında sıklıkla mevcut veya yeni geliştirilen silah ya da benzeri sistemler test edilmektedir. Sonuçları itibarıyla bu tür faaliyetler, özellikle kıyı devletinin siyasî bağımsızlığına açık tehdit oluşturma ve özellikle canlı kaynaklarına zarar verme olasılığı nedeniyle diğer askerî faaliyetlerden ayrılmaktadırlar. Bu durum, münhasır ekonomik bölgede yürütülen bu nitelikteki yabancı askerî faaliyetlerin hukukî statüsünün ayrıca tartışılmasını zorunlu kılmaktadır.

Uluslararası hukukta, münhasır ekonomik bölgelerde silah kullanılmasını içeren yabancı askerî faaliyetlerin hukukî statüsüne ilişkin açık kural bulunmamaktadır. BMDHS'nin konu hakkında sessiz kalması, hukukî statüsünün belirlenmesini zorlaştırması yanında, doktrinde farklı görüşlerin ileri sürülmesine neden olmaktadır. Örneğin Hayashi, kullanılan silahların türüne ilişkin bir ayırım yapmadan, genel olarak doktrinde, uluslararası hukuk kurallarının, münhasır ekonomik bölgelerde ancak silah kullanılmasını içermeyen askerî tatbikatlara izin verildiğinin kabul edildiğini bildirmektedir⁸⁷. Scovazzi ise münhasır ekonomik bölgede tanınan seyrüsefer, uçma veya deniz altı kablo döşeme serbestliğinin, ağır topçu veya torpido ateşlenmesini kapsadığını söylemenin zor olduğunu vurgulamakla birlikte, seyrüsefer veya uçuş esnasında kullanılacak yeni silah sistemlerinin testi gibi bazı durumların BMDHS'nin 59. maddesi kapsamında çözümlenmesi gerektiğine işaret etmektedir⁸⁸. Silah kullanılmasına ilişkin görüşünü açıklamamakla birlikte Van Dyke, BMDHS'ye uygun olmak ve kıyı devletine tehdit oluşturmamak

⁸⁷ HAYASHI, s. 129.

⁸⁸ SCOVAZZI, s. 319.

şartıyla, savaş gemisinden uçak ya da helikopterin havalandığı ya da iniş yaptığı askerî faaliyetler icra edilebileceğini düşünmektedir⁸⁹.

Soruna, genel olarak bütün silah denemelerini kapsayan faaliyetlerden ziyade, yürütülen faaliyetin, kıyı devletlerinin münhasır ekonomik bölgelerindeki canlı ve cansız kaynaklarını koruma veya yönetimine ilişkin egemen haklarını ihlal edip etmemesi şeklinde yaklaşılmalıdır. Bu itibarla; kıyı devletinin münhasır ekonomik bölgedeki ekonomik haklarına zarar vermeyecek nitelikte basit silahların ateşlenmesini kapsayan askerî tatbikatların BMDHS'nin 56(1) maddesine aykırı olmadığı, bununla birlikte, konvansiyonel nitelikte de olsa torpido veya ağır topçu türü silahların ateşlenmesi gibi özellikle kıyı devletinin canlı kaynaklarına zarar verebilecek nitelikte askerî tatbikatların ise, kural olarak, kıyı devletinin izin veya rızası olmaksızın yürütülemeyeceği kabul edilmelidir.

Bu yorumun kabul edilmesi durumunda, izin ya da rızasını gerektiren bu tür askerî faaliyetlere ilişkin olarak kıyı devletlerinin takdir hakkının kapsamı ne olacağı sorusuna cevap bulunması gerekmektedir. Bu anlamda kıyı devletleri izin verip vermeme konusunda tam bir takdir hakkına sahip olacak mıdır? Diğer bir ifadeyle, izin vermediğini bildiren bir kıyı devleti, ret gerekçesini açıklamak zorunda kalacak mıdır?

Münhasır ekonomik bölgesinin canlı veya cansız kaynakların korunmasına yönelik olarak BMDHS'nin 56(1)(a) maddesinde düzenlenen egemen haklar, kıyı devletine sadece bu amaca yönelik uluslararası hukuka uygun tedbirler alma yetkisi vermektedir. Bu amacın dışında kalan konularda ise kıyı devletlerinin tam bir takdir yetkisi bulunmamaktadır. Bu itibarla, kıyı devletlerinin; münhasır ekonomik bölgelerinde silah ateşlenmesini içeren askerî manevralara izin verip vermeme konusunda tam takdir hakkına sahip olmadığı, izin vermediği faaliyetler için gerekçe açıklamak zorunda olduğu ve diğer devletlerin, açıklanan bu gerekçelerin aksini ispatlamak ve sorunun BMDHS'nin 59. maddesine uygun olarak çözümlenmek şartıyla, münhasır ekonomik bölgelerde bu tür faaliyetlerde bulunabilecekleri kabul edilmelidir.

3- Askerî Amaçlı Tesis veya Teçhizat İnşası Gerektiren Faaliyetler

Uluslararası örf ve adet hukukunda yabancı kıt'a sahanlıklarına askerî amaçlı tesis ve teçhizat yerleştirilmesi yasaklanmamış olmasına⁹⁰ rağmen, teknolojik bilgi birikimi ve ulaştığı seviyenin, seyrüsefer ve uçuş yanında,

⁸⁹ VAN DYKE, s. 35.

⁹⁰ BOCZEK, s. 452.

deniz yüzeyi veya tabanını da askerî amaçlar için kullanılmasını mümkün kılması⁹¹, yabancı deniz alanlarına bu tür tesis ve teçhizat yerleştirme hakkının bulunup bulunmadığı şeklinde yeni bir sorunu doğurmuştur. Konuyla ilgili ilk tartışmalar, “1958 Cenevre Kıt’a Sahanlığı Sözleşmesi (Geneva Convention on the Continental Shelf - 1958 CKSS)”⁹²’ne kadar geriye uzanmaktadır. Bu dönemde özellikle gelişmekte olan kıyı devletleri, kıt’a sahanlıklarında yabancı bu tür askerî faaliyetleri yasaklayan bir hükmü Sözleşme metnine dahil ettirmeye çalışmışlardır⁹³. 1967 tarihli “Deniz Yatağı, Okyanus Tabanı ile Bunların Altına Nükleer Silahlar ve Diğer Kitle İmha Silahlarının Yerleştirilmesinin Yasaklanması Hakkında Sözleşme (Treaty on the Prohibition of the Emplacement of Nuclear Weapons and Other Weapons of Mass Destruction on the Sea-Bed and the Ocean Floor and in the Subsoil Thereof – Deniz Yatağı Sözleşmesi)” görüşmelerinde ise devletlerin yabancı kıt’a sahanlıklarını bu amaçlar için kullanamayacakları ve kıt’a sahanlıklarına her türlü silah, tesis ve yapı yerleştirme ve inşası konusunda kıyı devletlerinin egemen haklara sahip oldukları açık şekilde vurgulanmıştır⁹⁴. Benzer yaklaşımlar BMDHS Konferansı esnasında da devam etmiş ve bir kısım devlet, her ne amaçla olursa olsun, yabancı münhasır ekonomik bölgelerde askerî tesis ve teçhizat yerleştiremeyeceğine dair bir hükmü BMDHS’ye dahil ettirmeye çalışmıştır⁹⁵.

⁹¹ “Son on yılda robotik makineler, nanoteknoloji ve otomatik deniz araçları teknolojisinde yaşanan hızlı gelişmeler, bazı denizci devletlerin yabancı münhasır ekonomik bölgelerde insansız su yüzeyi ve altı sistemleriyle operasyon yapmalarına olanak sağlamıştır.” KRAS-KA, s. 279.

⁹² 10 Haziran 1964 tarihinde yürürlüğe giren ve 57 devletin onayladığı Sözleşmenin İngilizce metni için bkz. “Convention on the Continental Shelf”. Gayriresmî Türkçe metin için bkz. AKİPEK, s. 638; LÜTEM, s. 482; GÜNDÜZ, s. 338.

⁹³ 1958 Cenevre Deniz Hukuku Konferansı esnasında Dördüncü Komisyon çalışmaları esnasında 71. maddenin (1958 CKSS m. 5) tadiline yönelik olarak sunduğu ve daha sonra oylanmadan geri çektiği A/CONF.13/C.4/L.41/Rev.1 sayılı önerisinde Bulgaristan, “kıyı devleti kıt’a sahanlığını üsler ve askerî tesisler kurmak amacıyla kullanamayacağı” önermişti. Yine aynı amaçla sunulan A/CONF.13/C.4/L.57 sayılı öneriyle Hindistan, “kıt’a sahanlıkları, kıyı devleti veya herhangi bir devlet tarafından askerî üsler ve tesislerin inşasında kullanılmaz” şeklinde yeni bir paragrafın eklenmesini istemiş ancak aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 31 devletin olumsuz oyuyla reddedilmiştir. Bkz. LÜTEM, s. 384; ZEDALIS, Foreign State Military, s. 29; TREVES, s. 834.

⁹⁴ BOCZEK, s. 453. Bu görüşün, Meksika tarafından güçlü şekilde savunulduğu ayrıca Hindistan tarafından “diğer devletler kıt’a sahanlığını askerî amaçlar için kullanamaz ... kıyı devletleri, diğer devletlerce kıt’a sahanlığına yerleştirilen silah, araç, yapı veya tesisleri denetleme, kaldırma veya imha etme hakkına sahiptir” şeklinde somut bir öneri sunulduğu bildirilmektedir. Bkz. TREVES, s. 838.

⁹⁵ Örneğin, UNLOS Konferansı II. Alt Komite’nin ikinci dönem çalışmaları esnasında Grup 77, “hiçbir devlet, ... diğer bir devletin münhasır ekonomik bölgesinde, her ne amaçla

Münhasır ekonomik bölgede askerî tesis ve teçhizatların hukukî niteliğine ilişkin temel kural BMDHS'nin 60. maddesidir. Maddenin birinci fıkrasında; kıyı devletlerinin, münhasır ekonomik bölgelerinde yapay adalar ile 56. maddede öngörülen amaçlar veya diğer ekonomik amaçlar ya da bu deniz alanındaki haklarını kullanmasına engel teşkil edebilecek nitelikte tesis veya yapıların inşası konusunda münhasır hakka sahip olduğu açık şekilde hükme bağlanmaktadır.

BMDHS'nin 60. maddesinde askerî veya sivil ayrımı yapılmadığından, kural olarak, maddenin kapsamına giren her türlü askerî tesis veya teçhizatın inşasını gerektiren bütün faaliyetlerin kıyı devletinin iznine bağlı bulunduğu açıktır⁹⁶. Bu itibarla öncelikle askerî tesis ve teçhizat terimlerinden neyin anlaşılması gerektiği belirlenmelidir.

BMDHS'de, çeşitli amaçlar için deniz çevresine yerleştirilen bu tür yapılar için farklı terimler kullanılmaktadır⁹⁷. Kullanılan terimlerin açık şekilde tanımlanmamış olması, aralarındaki farklılık veya benzerliklerin tespit edilmesini zorlaştırmasına ve farklı tanımların yapılmasına neden olmakla⁹⁸ birlikte, doktrinde yapılan tanıma⁹⁹ paralel olarak askerî tesisi, her türlü askerî amaçlar için yığma toprak, çelik veya benzeri maddeler kullanılarak su yüzeyi, altı veya deniz tabanında inşa edilen veya buralara yerleştirilen sabit

olursa olsun, askerî üs, teçhizat veya diğer herhangi bir tesis inşa edemez" şeklinde bir öneri sunmuştur (UN Doc.: A/CONF.62/C.2/L.82, *Official Records III*, s. 240). II. Alt Komite'nin 1978 yılı gayriresmî toplantılarında Peru, Brezilya ve Uruguay benzer önerilerde (NANDAN - ROSENNE, s. 581) bulunmasına rağmen her iki girişim de başarısızlıkla sonuçlanmış ve öneriler BMDHS'ye dahil edilmemiştir. Bkz. BOCZEK, s. 453.

⁹⁶ Aksi yönde bkz. KRASKA, s. 280. Yazar, BMDHS'nin 56. maddesine atıf yapılmış olması nedeniyle 60. maddenin kıyı devletinin yetkilerini bilinçli olarak kısıtladığını, bu nedenle, yabancı askerî tesis ve yapıların yerleştirilmesinin kıyı devletinin yetkisi dışında tutulduğunu iddia etmektedir.

⁹⁷ Örneğin BMDHS'nin 60(1) maddesinde yapay adalar, tesisler ve yapılar (*artificial islands, installations and structures*) ifadesi kullanılmasına karşılık, 147. maddesinde sadece tesisler (*installations*), 194(3)(c) maddesinde tesisler ve aletler (*installations and devices*), 209(2) maddesinde tesisler, yapılar ve diğer aygıtlar (*installations, structures and other devices*), XIII. bölümünün IV. kısmında tesis ve teçhizat (*installation and equipment*) terimleri tercih edilmektedir.

⁹⁸ TOPSOY, *Denize İlişkin*, s. 207.

⁹⁹ Özman, genel olarak yapay ada, tesis veya yapıyı; "insan eliyle ve başta ekonomik amaçlar olmak üzere, çeşitli amaçlarla, deniz tabanına bağlı olarak ve sürekli su üzerinde kalacak şekilde, beton, kaya, toprak ve benzeri maddelerle oluşturulan toprak alanlar veya çelik ve benzeri maddelerden inşa edilen deniz tabanına bağlı veya su üzerinde yüzen nesnelere" şeklinde tanımlamaktadır. Tanım ile yapay ada, tesis ve yapılara ilişkin diğer tanımlar için bkz. ÖZMAN, *Deniz Hukuku*, s. 200.

ya da hareketli bütün platformlar, askerî teçhizatı ise bunlar dışında kalan ve askerî amaçlar için ihtiyaç duyulan her türlü araç ve gereç olarak tanımlamak mümkündür¹⁰⁰.

BMDHS'nin 60. maddesinde yapay adalar için herhangi bir istisna belirtilmediğinden, askerî nitelikli bütün yapay adaların inşası için kıyı devletinin izninin gerekli olacağı aşîkârdır¹⁰¹. Brezilya ve Uruguay'ın iddia ettiğinin¹⁰² aksine, münhasır ekonomik bölgedeki yabancı tesis ve yapılar üzerinde kıyı devletinin münhasır hakka sahip olması, bu deniz alanındaki haklarını kullanmasını engelleme şartına bağlandığından, her ne kadar bütün askerî tesislerin, bir şekilde, bu hakların kullanılmasına tehdit oluşturacağı iddia edilse¹⁰³ de münhasır ekonomik bölge üzerindeki haklarını kullanmasını engellemeyen askerî tesislerin inşasının herhangi bir izin ya da onay gerektirmediği kabul edilmelidir¹⁰⁴.

Teçhizat olarak değerlendirilebilecek nitelikte çoğunlukla tek bir uygulama için hızla yerleştirilip sökülebilen ve özel bir amaç için kullanılan nesnelere ise BMDHS'nin 60. maddesi kapsamına dahil olup olmadığı açık değildir. Zira 1958 CKSS'nin 5(2) maddesinde “tesisler ve diğer aygıtlar” (*installations and other devices*) ifadesi kullanılmasına rağmen BMDHS'nin 60. maddesinde yapay ada, tesis ve yapı (*artificial islands, installations and structures*) terimleri tercih edilmiştir.

Doktrinde bir kısım yazar, kesin olarak tanımlamasının zor olduğunu bildirmekle birlikte, yapı teriminin, “aygıt (*device*)” kavramından daha dar anlamda olduğunu bu nedenle seyrüsefer yardımcı araçları gibi küçük nesnelere

¹⁰⁰ Bu anlamda; sürekli ve geniş bir zaman dilimi için kullanılan, karmaşık ve çok çeşitli parçalardan oluşan askerî amaçlı bütün nesnelere askerî tesis ve yapı, bunlar dışında kalan araç ve gereçler ise teçhizat olarak kabul edilmelidir.

¹⁰¹ Benzer yönde bkz. TREVES, s. 840.

¹⁰² Brezilya, BMDHS'ye taraf olurken sunduğu bildiriye, Sözleşme hükümlerini, kıt'a sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgede amacı ne olursa olsun istisnasız her türlü tesis ve yapının inşası, yönetimi, düzenlenmesi konusunda kıyı devletinin münhasır hakka sahip olduğu şeklinde anladığını açıklamıştır. Uruguay ise Sözleşmenin, münhasır ekonomik bölgede kıyı devletinin izni olmaksızın diğer devletlerin tesis ve yapı inşa etme, kullanma yetkisi vermediğini bildirmiştir. Bildiriler için bkz. “Declarations or Statements upon UNCLOS Ratification”.

¹⁰³ BOCZEK, s. 453.

¹⁰⁴ Aynı yönde bkz. ZEDALIS, Foreign State Military, s. 89. Yazar, kıyı devletinin, ekonomik veya kaynaklarına yönelik faaliyetlerini engellemeyen askerî nesnelere egemen hakka sahip olmadığını iddia etmektedir.

kapsamadığını ileri sürmektedir¹⁰⁵. Scovazzi ise BMDHS'nin 60. maddesinde terimlerin çok akılcı kullanıldığını ve bu nedenle insan yapımı her türlü nesnesin madde kapsamına dahil olduğunu iddia etmektedir¹⁰⁶. BMDHS'de terimlerin açık şekilde tanımlanmamış olmasının yanında, "aygıt" teriminin Sözleşmede tutarlı şekilde kullanılmamış¹⁰⁷ olması, aralarındaki benzerlik veya farkın tespit edilmesini zorlaştırmaktadır.

Münhasır ekonomik bölgelere yerleştirilen yabancı askerî teçhizatlarının hukukî statüsü, kullanım amaçlarına göre ikiye ayırarak belirlenmelidir. Denizaltı veya savaş gemilerinin seyrüsefer faaliyetlerine yardımcı olmak amacıyla yerleştirilen askerî algılayıcı ya da takip sistemi gibi teçhizatlar, kıyı devletinin ekonomik haklarını kullanmasını engellemediği sürece¹⁰⁸, seyrüsefer serbestliğinin doğal bir sonucu olarak değerlendirilmeli ve kıyı devletinin izin ya da onayını gerektirmemelidir¹⁰⁹. Dinleme, gözetleme veya askerî keşif gibi seyrüsefer dışında kalan amaçlara yönelik askerî teçhizatlar ise BMDHS'nin 301. maddesi uyarınca, kural olarak, kıyı devletinin rızasını gerektirmelidir¹¹⁰. Bununla birlikte kıyı devletinin bu konuda tam bir takdir yetkisine sahip olmadığı, izin ya da onay verilmemesi durumunda, kıyı devletinin siyasi bağımsızlığına veya toprak bütünlüğüne bir tehdit oluşturmadığı ispatlanması şartıyla, bu tür yabancı askerî teçhizatların münhasır ekonomik bölgelere yerleştirilebileceği kabul edilmelidir¹¹¹.

¹⁰⁵TREVES, s. 841. Aynı yönde bkz. DE MURALT, s. 94; BOCZEK, s. 453; ZEDALIS, Foreign State Military, s. 91. Oxman ise yapay ada, tesis ve yapının hacimli ve sabit nesnelere ifade ettiğini bu nedenle geçici bir işaret şamandırasının, BMDHS'nin 60. maddesine değil, 58. madde kapsamına dahil olması gerektiğini düşünmektedir. OXMAN, s. 843.

¹⁰⁶SVOVAZZI, s. 467.

¹⁰⁷HAYASHI, s. 132.

¹⁰⁸Aksi yönde bkz. BOCZEK, s. 454. Yazar, BMDHS hükümleri katı şekilde yorumlandığı takdirde, bu tür askerî teçhizatların kullanılmasının, "denizlerin diğer uluslararası kullanımının" bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiğini, bu nedenle kıyı devletinin deniz alanındaki haklarını engellese bile bu durumun dava konusu olabileceğini düşünmektedir.

¹⁰⁹Aynı yönde bkz. TREVES, s. 843; LOWE, The Laws of War, s. 293. Vukas, açık şekilde benzer ifadeyi kullanmamakla birlikte, askerî amaçlı kullanılanlar dahil bütün nesnelere ilişkin devletlerin, BMDHS'nin 58 ve 301. maddelerinde belirtilen kısıtlamalar dahilinde eşit haklara sahip olduğu düşünmektedir. VUKAS, Military Uses, s. 415.

¹¹⁰LARSON, s. 111. Aksi yönde bkz. KRASKA, s. 280. Yazar, özellikle, sualtı ses ölçüm sisteminin parçaları ve diğer askerî cihazların, kıyı devletinin münhasır ekonomik bölge üzerindeki düzenleme yetkisinin kapsamı dışında kaldığını düşünmektedir. Ayrıca bkz. LOWE, Some Legal Problems, s. 179. Yazar, münhasır ekonomik bölgelere yerleştirilen yabancı sonar sistemi gibi aygıtların kablo döşeme serbestliğinin bir uygulaması olarak değerlendirilebileceğini iddia etmektedir.

¹¹¹Hatta Zedalis, BMDHS'nin 60. maddesi ile 1958 CKSS'nin 5(2) maddesi arasındaki termi-

Askerî tesis ve teçhizat kapsamında tartışılması gereken diğer bir konu ise uluslararası hukuk kurallarının devletlere, yabancı münhasır ekonomik bölgelere silah veya benzeri sistemler yerleştirme hakkı verip vermediğidir? Doktrinde ağırlıklı görüş, hem seyrüsefer serbestliğini olumsuz etkilemesi hem de BMDHS'nin 88 ve 301. maddelerde düzenlenen “denizlerin barışçıl amaçlarla kullanılması” ilkesine aykırı olması nedeniyle, savunma amaçlı olanlar haricinde, yabancı münhasır ekonomik bölgelere deniz mayını¹¹² veya diğer silah sistemlerinin yerleştirilmesi ya da testine izin verilmediği yönündedir¹¹³.

Bilindiği gibi diğer devletlerin, yabancı münhasır ekonomik bölgelerdeki hakları seyrüsefer, uçma, denizaltı kablo ve boru hattı döşeme ile bunlarla ilgili denizlerin diğer hukukî kullanımıyla sınırlıdır. Her en amaçla olursa olsun yabancı münhasır ekonomik bölgelere, başta deniz mayını olmak üzere, konvansiyonel ya da nükleer başlık taşıyan silah sistemlerinin yerleştirilmesi veya bunların testinin, tanınan bu serbestliklerle bağdaşmayacağı aşikârdır. Bu nedenle nükleer veya diğer kitle imha silahlarının testi ve yerleştirilmesini düzenleyen mevcut uluslararası sözleşmeler¹¹⁴ saklı kalmak şartıyla, mevcut

noloji farklılığı nedeniyle, güvenlik kaygıları veya uluslararası istikrarın sağlanması amacıyla münhasır ekonomik bölgelere yerleştirilen askerî nesnelere “aygıt (*devices*)” olarak kabul edilmesi gerekeceğini, bunlar kıyı devletinin ekonomik veya kaynaklarla ilgili haklarını engellese bile uluslararası hukuka aykırı olmayabileceğini iddia etmektedir. ZEDALIS, Foreign State Military, s. 90.

¹¹²Deniz savaşlarında düşman gemilerini yok etmek ya da belli bir bölgeyi abluka altına almak amacıyla kullanılan ve çeşitli tip ve amaçta üretilen deniz mayınlarını; su kütlesine, deniz tabanı veya toprak altına yerleştirilen ve gemi veya diğer bir deniz aracının varlığı, yakınlığı ya da temasıyla infilak eden ya da ettirilen patlayıcı aygıtlar olarak tanımlanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. DIMITROV, s. 80.

¹¹³HAYASHI, s. 129; BOCZEK, s. 454; WANG, s. 369; BOOTH, s. 80; STEPHENS, s. 291. Aksi yönde bkz. SCOVAZZI, s. 319. Yukarıda belirtildiği gibi yazar, seyrüsefer veya uçuş esnasında kullanılacak yeni silah sistemlerinin testi gibi bazı sorunların, BMDHS'nin 59. maddesi kapsamında çözümlenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

¹¹⁴Örneğin; 10 Ekim 1963 tarihinde yürürlüğe giren “Atmosferde, Uzayda ve Su Altında Nükleer Silahların Testinin Yasaklanması Antlaşması (*Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and under Water – Partial Test Ban Treaty*)”, 18 Mayıs 1972 tarihinde yürürlüğe giren “Deniz Yatağı, Okyanus Tabanı ile Bunların Altına Nükleer Silahlar ve Diğer Kitle İmha Silahlarının Yerleştirilmesinin Yasaklanması Hakkında Sözleşme (*Treaty on the Prohibition of the Emplacement of Nuclear Weapons and Other Weapons of Mass Destruction on the Sea-Bed and the Ocean Floor and in the Subsoil Thereof – Sea-Bed Treaty*)”, 14 Şubat 1967 tarihinde yürürlüğe giren “Latin Amerika ve Karayiplerde Nükleer Silahların Yasaklanması Antlaşması (*Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean – Treaty of Tlatelolco*)”. Antlaşmalar hakkında genel bilgiler için bkz. WANG, s. 376; Antlaşmalara taraf devletler ve diğer çok taraflı silahsızlanma antlaşmaları için ayrıca bkz. “Multilateral Arms Regulation and Disarmament Agreements”.

uluslararası deniz örf ve adet hukuku ve BMDHS kuralları gereği, yabancı münhasır ekonomik bölgelere bu tür silah sistemlerinin yerleştirilemeyeceği veya testinin yapılamayacağı¹¹⁵ kabul edilmelidir¹¹⁶.

4- Deniz Tabanının Delinmesini Gerektiren Faaliyetler

BMDHS'nin 60. maddesinde kıyı devletlerine, münhasır ekonomik bölgelerindeki yapay ada, tesis ve yapılar üzerinde tanınan bir takım hak ve yetkilere ek olarak BMDHS'nin 81. maddesinde kıyı devletlerinin, hangi amaçla olursa olsun, kıt'a sahanlığı üzerindeki delme faaliyetlerine izin verme ve bu konuda düzenlemeler yapma konusunda münhasır hakkı sahip olduğu hükme bağlanmaktadır¹¹⁷. Madde metninden anlaşılacağı üzere BMDHS'nin 81. maddesi, 60. maddenin aksine, kıyı devletinin ekonomik veya kaynaklarla ilgili herhangi bir istisna içermediğinden, yabancı askerî araştırmalar üzerinde daha kesin kısıtlamalar getirmektedir¹¹⁸. Bu itibarla; münhasır ekonomik bölgede deniz tabanının delinmesini içeren her türlü askerî faaliyetin ancak kıyı devletinin izniyle yürütülebileceği kabul edilmelidir.

5- Askerî Keşif ve Stratejik Bilgi Toplama Faaliyetleri

Uluslararası örf ve adet hukukunda askerî keşif ve istihbarat faaliyetleri açık denizlerin serbestliği ilkesinin bir parçası olarak kabul edilmekte olmakla birlikte¹¹⁹, yabancı münhasır ekonomik bölgelerde askerî keşif özellikle stratejik bilgi toplama (istihbarat) faaliyetlerinin hukukî statüsü deniz hukukunda tartışmalı bir konu olarak durmaktadır¹²⁰. Güçlü donanmalara sahip gelişmiş devletler, özellikle ABD, bu tür faaliyetlerin açık deniz serbestliğinin bir parçası olduğunu dolayısıyla kıyı devletinin izin ya da onayı olmaksızın

¹¹⁵ VAN DYKE, s. 35. Füze ve benzeri sistemlerinin testinin, kıyı devletinin münhasır ekonomik bölgedeki canlı kaynaklarını koruması ve işletmesine ilişkin çıkarlarını olumsuz etkilemesinin kaçınılmaz olduğunu düşünen yazar, uygulamada da bu tür silah sistemlerinin kullanıldığı askerî faaliyetlerin diğer devletler tarafından protesto edildiğini bildirmektedir.

¹¹⁶ Aynı yönde bkz. KRASKA, s. 281. Bununla birlikte yazar, BMDHS gibi Deniz Yatağı Antlaşması'nın kapsamının sınırlı olduğunu, antlaşmada deniz yatağına kitle imha silahlarının yerleştirilmesi yasaklanmış olsa da su üstü veya altına algılayıcı ya da benzeri askerî aygıtların yerleştirilmesinin hukuka aykırı olmayacağını ileri sürmektedir.

¹¹⁷ Her ne kadar BMDHS'nin 81. maddesi sadece kıt'a sahanlığının hukukî statüsüne ilişkin bir kural niteliğinde olsa da, genel olarak münhasır ekonomik bölgenin deniz tabanı ve altı aynı zamanda kıyı devletinin kıt'a sahanlığını oluşturduğundan, madde dolaylı olarak münhasır ekonomik bölgenin deniz tabanını da kapsamaktadır.

¹¹⁸ ZEDALIS, *Foreign State Military*, s. 93.

¹¹⁹ HAYASHI, s. 130.

¹²⁰ A Summary of the Bali Dialogue, s. 3.

yabancı münhasır ekonomik bölgelerde serbest şekilde yürütüleceğini iddia ederken¹²¹, başta Bangladeş, Brezilya, Malezya, Pakistan ve Uruguay olmak üzere gelişmekte olan kıyı devletleri, bu tür faaliyetler için izninin alınmasını zorunlu koşmaktadır¹²².

Askerî keşif ve istihbarat faaliyetlerinin devletlerin çıkar ve güvenliklerinin korunmasındaki artan önemi ise uygulamadaki bu ayrımı derinleştirmekte ve devletleri çatışma noktasına getirmektedir. Kamuoyunda EP-3 Olayı olarak bilinen ve Çin münhasır ekonomik bölgesi üzerinde uçuş yapan ABD EP-3E keşif uçağı ile onu engellemeye çalışan Çin F-8 savaş uçağının çarpışmasıyla meydana gelen sorun¹²³ bunlardan sadece birisidir¹²⁴. ABD, keşif uçağının 12 deniz millik Çin deniz ve hava egemenlik alanının dışında olduğunu dolayısıyla olayın, “uluslararası suların üzerindeki hava sahasında” yaşanan bir çarpışma olarak değerlendirilmesi gerektiği iddia ederken, keşif uçağının bu faaliyetini ulusal güvenliğine tehdit olarak algılayan Çin ise olayı, münhasır ekonomik bölge üzerindeki uçuş serbestliğinin ihlali olarak değerlendirmiştir¹²⁵.

Aslında sorunun ana kaynağını, iki devletin, münhasır ekonomik bölgedeki yabancı askerî faaliyetlerin hukukî statüsüne ilişkin farklı yaklaşımları oluşturmaktadır. Zira ABD, uluslararası örf ve adet hukukunda münhasır ekonomik bölge üzerindeki hava sahasının, uluslararası hava sahası olarak tanımlandığını ve burada her türlü askerî faaliyete izin verildiğini iddia etmektedir¹²⁶. Çin ise münhasır ekonomik bölge üzerinde diğer devletlere sadece seyrüsefer ve uçuş serbestliği tanımakta, bunun dışında kalan her türlü bütün askerî faaliyet için izin ya da onayının alınmasını zorunlu kılmaktadır¹²⁷.

¹²¹ WILSON – KRASKA, s. 282.

¹²² VALENCIA, Introduction: Military and Intelligence, s. 98; BATEMAN, Prospective Guidelines, s. 5.

¹²³ İki ülkeyi savaşın eşiğine getiren olay, 01 Nisan 2001 tarihinde, Çin'in Hainan Adası'nın yaklaşık 70 deniz mili güneydoğusunda meydana gelmiştir. Çarpışma sonunda Çin F-8 uçağı denize çakılmış, ABD EP-3 keşif uçağı ise hafif hasarlı olarak Hainan Adası'na zorunlu iniş yapmıştır. Olay hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *A Report of the Tokyo Meeting*, s. 36.

¹²⁴ Diğer örnekler için bkz. *A Summary of the Bali Dialogue*, s. 4; GALDORISI – KAUFMAN, s. 294; PEDROZO, Preserving National Rights, s.16.

¹²⁵ GALDORISI – KAUFMAN, s. 292.

¹²⁶ ROACH – SMITH, s. 249.

¹²⁷ Çin Münhasır Ekonomik Bölge ve Kıt'a Sahanlığı Kanunu (Exclusive Economic Zone And Continental Shelf Act) m. 11. Kanun için bkz. “Exclusive Economic Zone And Continental Shelf Act”.

Doktrindeki konuyla ilgili görüşlerin de uygulamadaki bu ayrımı yansıttığı görülmektedir. Örneğin daha çok ABD'nin görüşünü yansıtan Pedrozo, BMDHS'nin 19(2)(b) maddesinde zararsız geçiş esnasında kıyı devletinin savunması veya güvenliğine zarar verecek şekilde askerî amaçlı bilgi toplanmasını açık şekilde yasaklamış olmasına rağmen benzer bir hükmün münhasır ekonomik bölgeyi düzenleyen BMDHS'nin V. kısmına alınmamış olmasının, diğer devletlerin, münhasır ekonomik bölgelerde kıyı devletinin izni olmaksızın askerî amaçlı bilgi toplama faaliyeti yürütebileceği şeklinde yorumlanması gerektiğini iddia etmektedir¹²⁸. Benzer şekilde Roach ve Smith de kıyı devleti ve diğer devletlerin haklarına saygı göstermek şartıyla bütün devletlerin münhasır ekonomik bölgelerde askerî istihbarat dahil her türlü askerî keşif faaliyetinde bulunabileceklerini belirtmektedir¹²⁹. BMDHS'de denizlerin askerî kullanımını konusunun, dönemin iki süper gücünün (ABD ve SSCB) deniz hegemonya politikalarının bir parçası olarak kaldığını düşünen¹³⁰ ve Çin'in resmî görüşünü yansıtan Zhang, genel olarak, askerî amaçlı her türlü bilgi toplama faaliyetinin kıyı devletinin güvenliğine tehdit oluşturacağından izninin alınması gerektiğini savunmaktadır¹³¹.

BMDHS'de, münhasır ekonomik bölgede yürütülen diğer askerî faaliyetler gibi askerî amaçlı istihbarat faaliyetlerinin hukukî statüsü açık şekilde belirlenmemiştir. Konuyla ilgili tek hüküm ise zararsız geçiş esnasında kıyı devletinin barışına, düzenine veya güvenliğine zarar verecek hususlardan birini düzenleyen BMDHS'nin 12(2)(b) maddesidir. Maddede açık şekilde zararsız geçiş esnasında “kıyı devletinin savunmasına veya güvenliğine zarar verecek şekilde bilgi toplanması” yasaklanmaktadır. BMDHS'de benzer yasaklamanın münhasır ekonomik bölge için öngörülmemiş olmasının bu tür faaliyetlere izin verildiği şeklinde yorumlanması¹³² yanında Pedrozo'nun da iddia ettiği şekilde, BMDHS'de 301. maddesinde, askerî amaçlı bilgi toplama faaliyetinin yasak kapsamında sayılmamış olması nedeniyle bu tür faaliyetlerinin bildirim ya da izine gerek olmaksızın yürütülebileceği¹³³ söylemek uluslararası deniz hukuku kurallarına aykırı olmayacaktır. Bununla birlikte, geçmişte devletler arasında ciddi krizlere yol açan münhasır

¹²⁸ PEDROZO, Preserving National Rights, s. 25.

¹²⁹ ROACH – SMITH, s. 249.

¹³⁰ SONG, s. 217.

¹³¹ ZHANG, s. 44.

¹³² A Summary of the Bali Dialogue, s. 10.

¹³³ PEDROZO, Preserving National Rights, s. 25.

ekonomik bölgelerdeki askerî amaçlı bilgi toplama faaliyetlerinin günümüzde oldukça tartışmalı ve tehlikeli bir boyuta ulaşmasının¹³⁴ da etkisiyle EEZ Esasları'nın V(b) maddesinde, münhasır ekonomik bölgede, "kıyı devletine karşı kuvvet kullanılmasını desteklemeye yönelik bilgi toplama faaliyetleri" izne bağlanmıştır.

Askerî keşif ve istihbarat faaliyetlerinden elde edilen bilgilerin, kıyı devletinin askerî, siyasî veya ekonomik hedefleri¹³⁵ dahil olmak üzere farklı amaçlar için kullanılması mümkündür. Bununla birlikte gelişen yeni durumlar, devletlerin tamamıyla savunma amaçlı bu tür faaliyetleri icra etmesini zorunlu kılmaktadır. Bu itibarla; EEZ Esasları'nda öngörülen çözüm paralelinde, askerî keşif ve gözetleme¹³⁶ ile kıyı devletinin siyasî bağımsızlığı veya toprak bütünlüğü karşı herhangi bir tehdit içermeyen bilgi toplama faaliyetlerinin bildirim ya da izne ihtiyaç olmaksızın serbestçe yürütülebileceği, bunlar dışında kalan faaliyetler kıyı devletinin izin ya da onayının alınması gerektiği kabul edilmelidir.

6- Askerî Amaçlı Bilimsel Araştırma ve Ölçüm Faaliyetleri

Genel olarak deniz çevresi hakkında bilgi birikiminin artırılmasına yönelik yürütülen sistematik araştırmalar olarak tanımlanan "denize ilişkin bilimsel araştırmalar (*marine scientific research – MSR*)"ın hukukî statüsü, BMDHS'nin XIII. bölümünde (m. 238-265) ayrıntılı olarak düzenlenmiştir¹³⁷. BMDHS'de askerî veya sivil amaçlı MSR şeklinde herhangi bir ayrıma gidilmemesi ve özellikle askerî araştırma ile MSR arasında ayırım yapılmasının pratikte mümkün olmaması nedeniyle askerî amaçlı bilimsel araştırmaların da kural olarak BMDHS'nin MSR'ye ilişkin hükümlerine tabi olduğu kabul edilmektedir¹³⁸. EEZ Esasları'nın VIII. maddelerinde de denize ilişkin bilimsel araştırmaların hukukî statüsü tamamıyla BMDHS'nin ilgili hükümlerine uygun olarak düzenlenmiştir.

¹³⁴BATEMAN, Prospective Guidelines, s. 6.

¹³⁵ZHANG, s. 44. Yazar, bir devletin, eğer kıyı devletine karşı kullanmayacaksa, askerî amaçlı bilgi toplama ihtiyacı hissetmeyeceğini düşünmektedir.

¹³⁶EEZ Esasları'nın IV(b) maddesinde de devletlerin, yabancı münhasır ekonomik bölgelerde barışçıl amaçlar için deniz keşif faaliyetleri yürütebilecekleri belirtilmektedir.

¹³⁷MSR kavramı ve BMDHS kapsamında hukukî statüsü hakkında bkz. TOPSOY, *Denize İlişkin*, s. 117.

¹³⁸Askerî amaçlı araştırmalar ile MSR arasındaki ilişki ve doktrindeki görüşler için bkz. TOPSOY, *Denize İlişkin*, s. 44.

MSR'nin aksine münhasır ekonomik bölgede yürütülen hidrografik¹³⁹ özellikle askerî amaçlı ölçümlerin hukukî statüsünün açık şekilde belirlenmemiş olması, konuyu uluslararası uygulama ve doktrinde tartışılabilir hale getirmektedir. Örneğin BMDHS'de MSR ve hidrografik ölçüm teriminin birbirlerine karıştırılmadan ve bilinçli olarak farklı anlamda kullanıldığını belirten ABD gibi denizci devletler, hidrografik ölçümlerin bir MSR faaliyeti olmadığını ve bu nedenle BMDHS'nin XIII. bölümüne tâbi olmadığını iddia ederken¹⁴⁰, hidrografik ölçümleri bir MSR faaliyeti olarak kabul eden Çin ise her türlü hidrografik ve askerî amaçlı ölçüm faaliyetleri için izin alınması zorunlu kılmaktadır¹⁴¹. Doktrinde ise hidrografik ölçüm faaliyetlerinin MSR'nin bir parçası veya alt disiplini olmadığı ve MSR rejimi dışında farklı bir hukukî rejime tâbi olduğu yönünde genel bir eğilim bulunmaktadır¹⁴².

Uygulama ve doktrinindeki bu farklılık, çeşitli tarihlerde, devletler arasında sıcak çatışmaya varan sorunların yaşanmasına neden olmuştur. 2009 yılında ABD ve Çin arasında yaşanan ve kamuoyunda *Impeccable* Olayı olarak adlandırılan sorun bunlardan birisidir. Olayın ayrıntılı şekilde incelenmesi, BMDHS'nin ilgili hükümlerinin yorumlanmasında ve özellikle münhasır ekonomik bölgede yürütülen askerî faaliyetlerin hukukî statüsüne ilişkin farklı yaklaşımların analizinde önemli rol oynayacaktır.

Impeccable Olayı, 08 Mart 2009 tarihinde, Çin'in Hainan Adası'nın yaklaşık 75 deniz mili güneyinde askerî amaçlı ölçüm faaliyeti yürüten ABD'nin okyanus ölçüm gemisini (*USNS Impeccable*), Çin donanmasına ait beş geminin çatmaya varacak kadar yaklaşarak taciz etmesidir. Herhangi bir çatma ya da sıcak temasın yaşanmadığı olayda her iki taraf da birbirini hukuka aykırı davranmakla suçlamıştır. Yapılan resmî açıklamada ABD; “okyanus araştırma gemisinin uluslararası sular (*international waters*)’daki rutin faaliyeti esnasında” Çin gemilerince yapılan bu tacizi açık şekilde kınarken, uluslararası örf ve adet hukukunun yabancı münhasır ekonomik bölgelerde “tek taraflı, sınırsız askerî faaliyetlerde bulunma hakkı bahsettiğine”

¹³⁹Hidrografik ölçüm genel olarak ulaşım güvenliğinin sağlanması ve ulaşım haritalarının yapılmasına yönelik ölçüm faaliyetleri şeklinde tanımlanmakta olup su kütlesi ve deniz tabanının içerik ve niteliği ile gel-gitlerin akıntı, yükseklik ve zamanın belirlenmesine yönelik ölçüm faaliyetlerini kapsamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. BATEMAN, *Hydrographic Surveying*, s. 167; GUIFANG, *Marine Scientific Research*, s. 217.

¹⁴⁰PEDROZO, *Coastal State Jurisdiction*, s. 28; ROACH – SMITH, s. 247; WILSON – KRASKA, s. 283; KEYUAN, s. 78.

¹⁴¹ZHIRONG, s. 37; GUIFANG, *Surveys and Research*, s. 97.

¹⁴²SOONS, s. 157; WEGELEIN, s. 80; ROACH, s. 60.

ilişkin iddiasını tekrarlamıştır¹⁴³. *USNS Impeccable*'in, “özel ekonomik bölgesi (*special economic zone*)”nin denizaltı faaliyetleri dahil deniz tabanı hareketlerinin belirlenmesi amacıyla aktif-pasif sonar sistemlerini kullanmak üzere bölgede izinsiz faaliyette bulunduğunu¹⁴⁴ vurgulayan Çin ise bu tür faaliyetlerin, BMDHS'nin 300 ve 301. maddelerinin ihlali anlamında olduğunu iddia etmiştir¹⁴⁵.

Öncelikle münhasır ekonomik bölgenin hukukî statüsüne yönelik farklı yaklaşımları bulunduğu bilinen iki devletin, kendi görüşleri destekler nitelikte, deniz hukukunda bulunmayan yeni terimler kullandıkları vurgulanmalıdır. Zira ABD, geleneksel seyrüsefer serbestliğine vurgu yapmak için “uluslararası sular” terimini kullanırken¹⁴⁶, Çin, münhasır ekonomik bölgenin deniz hukukundaki tanımına daha özel bir anlam vermek amacıyla “özel ekonomik bölge” terimini kullanmayı tercih etmektedir. İki devletin bu tutumu, uluslararası hukuk kurallarını kendi çıkarları doğrultusunda yorumlama konusunda devletlerin ne kadar ileriye gidebileceklerini göstermesi bakımından önemli bir veri oluşturmaktadır.

Bitişik bölge, münhasır ekonomik bölge ve açık denizleri “uluslararası sular” olarak tanımlayan ABD, bu deniz alanında bütün devletlerin gemi ve uçaklarının seyrüsefer ve uçuşta açık denizler serbestliğinden yararlanma hakkına sahip olduğuna inanmaktadır¹⁴⁷. Çin ise kural olarak münhasır ekonomik bölgesinde yabancı askerî araçların seyrüsefer ve uçuşta hakkına sahip olduğunu kabul etmekle birlikte bu serbestliğin açık deniz serbestliği gibi olmadığını kıyı devletinin doğal kaynakları ve deniz çevresiyle ilgili kural ve düzenlemelerine uygun olarak yürütülmesi gerektiğini iddia etmektedir¹⁴⁸.

Bilindiği gibi UNCLOS'un 58(1) maddesinde, herhangi bir istisna belirtilmeksizin, devletlerin seyrüsefer ve uçuşta serbestliğinden yararlanacakları açık şekilde hükme bağlanmakta, sadece sayılan bu serbestliklerin, Sözleşmenin münhasır ekonomik bölgeye ilişkin hükümleri

¹⁴³PEDROZO, *Close Encounters at Sea*, s. 102.

¹⁴⁴GENG, s. 27.

¹⁴⁵VALENCIA, *The Impeccable*, s. 23.

¹⁴⁶Pedrozo, ABD'nin, “uluslararası sular” terimini, münhasır ekonomik bölgeyi ifade etmek için değil, aksine, karasularının ötesine uzanan deniz alanında açık deniz seyrüsefer ve uçuşta serbestliğinin bulunduğunu vurgulamak amacıyla kullandığını bildirmektedir. PEDROZO, *Preserving National Rights*, s. 19.

¹⁴⁷MANDSAGER, s. 114; PEDROZO, *Close Encounters at Sea*, s. 103.

¹⁴⁸GUOXING, s. 18.

ile bağdaşır şekilde kullanılabilmesine vurgu yapılmaktadır. Yukarıda ayrıntılı şekilde açıklandığı üzere, söz konusu vurgu, kural olarak, yabancı askerî gemi ve uçakların geçişine herhangi bir sınırlama getirmemektedir. Bu anlamda; Çin ve Hindistan'ın iddia ettiğinin¹⁴⁹ aksine, kıyısı olsun ya da olmasın bütün devletlerin askerî gemi ve uçaklarının, herhangi bir sınırlama olmaksızın, münhasır ekonomik bölgelerde seyrüsefer ve uçuşa serbestliğinden yararlanmalarının önünde hukukî bir engel bulunmamaktadır.

Yukarıda da işaret edildiği gibi Çin, hidrografik araştırma ile MSR arasında bir ayrıma gitmeksizin, deniz yetki alanlarında yürütülen her türlü bilimsel araştırma için önceden izin alınmasını zorunlu kılmakta¹⁵⁰ ve ABD askerî ölçüm faaliyetlerini UNCLOS'un 301 . maddesinde düzenlenen denizlerin barışçıl kullanımı ilkesinin ihlali olarak değerlendirmektedir¹⁵¹.

MSR ile hidrografik ölçüm ya da diğer ölçüm faaliyetlerinin ayrı birer kavram olup olmadığı konusu uygulama ve doktrinde tartışmalıdır¹⁵². Brezilya, Uruguay, Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Malezya ve Çin gibi kıyı devletleri münhasır ekonomik bölgelerindeki bu tür askerî faaliyetleri barışçıl amaçlar ilkesine aykırı olarak kabul ederken ABD, İtalya, Almanya ve Hollanda ise açık deniz serbestliği olarak değerlendirmektedir¹⁵³. Konu hakkında daha fazla ayrıntıya girilmemekle birlikte hidrografik amaçlı askerî ölçüm faaliyetlerinde öncelikli amaç, deniz çevresine ait bilgi birikiminin artırılmasından ziyade seyir güvenliğini sağlamak olduğundan, askerî amaçlı ölçüm faaliyetlerinin MSR'den farklı bir kavram olduğu ve kural olarak, münhasır ekonomik bölgelerde kıyı devletinin iznine ihtiyaç duyulmaksızın yürütülebileceği kabul edilmelidir¹⁵⁴. Bu bağlamda Çin'in, uluslararası hukuka aykırı şekilde, deniz yetki alanlarında MSR uygulamasına gittiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

¹⁴⁹Hindistan, diğer devletlerin münhasır ekonomik bölgesinde askerî faaliyette bulunmasına kesin olarak karşı çıkmaktadır. GUOXING, s. 18.

¹⁵⁰Çin'in MSR uygulaması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. TOPSOY, *Denize İlişkin*, s. 253-257.

¹⁵¹GUOXING, s. 18; ZHIRONG, s. 41.

¹⁵²Ayrıntılı bilgi için bkz. TOPSOY, *Denize İlişkin*, s. 36.

¹⁵³GUOXING, s. 19.

¹⁵⁴Aksi görüş için bkz. GUIFANG, *Marine Scientific Research*, s. 222. Yazar, BMDHS'de öngörülen MSR rejiminin aksamaması için münhasır ekonomik bölgedeki hidrografik ölçümlerin de kıyı devletinin yetkisi altında olduğunun kabul edilmesi gerektiğini düşünmektedir.

III. KIYI DEVLETİNİN HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİNİN KAPSAMI VE UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ

Uluslararası hukukta, münhasır ekonomik bölgede yürütülen yabancı askerî faaliyetler üzerinde devletlerin sahip olduğu hak ve yetkiler ile yükümlülüklerini düzenleyen açık kurallar bulunmamaktadır. EEZ Esasları'nda ise kıyı devleti ile diğer devletlerin hak ve yükümlülükleri ayrıntılı olarak sayılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde başta BMDHS olmak üzere mevcut uluslararası hukuk kapsamında devletlerin hak ve yükümlükleri ile devletler arasındaki uyuşmazlıkların çözümü açıklanmaya çalışılacaktır.

A) KIYI DEVLETİNİN HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ

1- Yabancı Askerî Faaliyetleri Düzenleme

Uygulamada bazı devletlerin, çeşitli gerekçelerle, yabancı askerî faaliyetlerin statüsüyle ilgili bir takım hükümleri ilgili ulusal düzenlemelerine derç ettikleri görülmektedir¹⁵⁵. Örneğin Brezilya, 10 Aralık 1982 tarihinde, BMDHS'yi imzalarken yaptığı bildirin¹⁵⁶ IV. maddesinde, “Sözleşme hükümlerinin, kıyı devletinin izni olmadıkça, münhasır ekonomik bölgede diğer devletlere özellikle silah ve patlayıcı kullanılması uygulamaları dahil olmak üzere askerî tatbikat veya diğer uygulamalar yapma yetkisi vermediğini” vurgulamasına ek olarak 1993 tarihli Kararları, Bitişik Bölge, Münhasır Ekonomik Bölgesi ve Kıt'a Sahanlığı Hakkında 8617 Sayılı Kanun'un 9. maddesine “münhasır ekonomik bölgede diğer devletlerce askerî uygulama ve tatbikatlar ancak Brezilya Hükümeti'nin izni ile yürütülebilir” şeklinde bir hükmü derç etmiştir¹⁵⁷.

Benzer şekilde Uruguay da 10 Aralık 1982 tarihinde BMDHS'yi imzalarken yaptığı bildiride, münhasır ekonomik bölgenin, karasuları ve açık denizlerden farklı *sui generis* bir rejime sahip olduğunu ve bu deniz alanında izni olmaksızın askerî faaliyette bulunulamayacağını açıklamıştır¹⁵⁸. Ayrıca 1998 tarihli Kararları, Bitişik Bölge, Münhasır Ekonomik Bölge ve Kıt'a

¹⁵⁵ Bu konudaki uluslararası uygulama hakkında ayrıntılı bilgi ve analizler için bkz. GAL-DORISI – KAUFMAN, s. 280; BOCZEK, s. 452.

¹⁵⁶ Brezilya'nın 22 Aralık 1988 tarihinde BMDHS'ye katılırken yaptığı bildirin II. maddesi de benzer hükmü içermektedir. Bildiriler için bkz. “Declarations or Statements upon UNCLOS Ratification”.

¹⁵⁷ “Law No. 8.617 of 4 January 1993, on the Territorial Sea, the Contiguous Zone, the Exclusive Economic Zone and the Continental Shelf”.

¹⁵⁸ Bildiri için bkz. “Declarations or Statements upon UNCLOS Ratification”.

Sahanlığının Sınırlarının Tesisi Hakkında 17033 Sayılı Kanun'a "münhasır ekonomik bölgede diğer devletlerce yürütülen her türlü askerî faaliyet veya uygulama Uruguay Hükümeti'nin iznine" tabidir şeklinde bir hükmü eklemiştir (m. 8)¹⁵⁹. BMDH'yi imzalamasına rağmen henüz taraf devlet statüsünde olmayan İran ise münhasır ekonomik bölgede yabancı askerî faaliyet ve tatbikatların yürütülmesini açık şekilde yasaklayan bir hükmü 1993 tarihli "Basra Körfezi ve Umman Denizi'nde İran'ın Deniz Alanları Hakkında Kanun'a derç etmiştir (m. 16)¹⁶⁰.

Brezilya, Uruguay, İran gibi bazı devletlerin yukarıdaki uygulamasının aksine uluslararası örf ve adet hukuku ve BMDHS'de devletlere bu tür düzenlemeler yapma yetkisi veren açık bir kural bulunmamaktadır. Konuyla ilgili BMDHS'nin 73(1) maddesi ise kıyı devletlerine, dolaylı olarak, sadece "münhasır ekonomik bölgedeki canlı kaynakların araştırılması, işletilmesi, korunması ve yönetimi konularında" ulusal düzenleme yapma yetkisi vermektedir. Genel olarak askerî faaliyetler, canlı kaynakları hedef alan bir faaliyet olmadığından kıyı devletlerinin, kural olarak, münhasır ekonomik bölgedeki yabancı askerî faaliyetlerle ilgili ulusal düzenleme yapamayacağı kabul edilmelidir¹⁶¹.

2- Kuvvet Kullanma

Kıyı devleti, uluslararası hukuk kurallarına aykırı şekilde münhasır ekonomik bölgede yürütülen bir askerî faaliyeti engelleme yetkisine sahip midir? Eğer böyle bir yetkisi varsa, kapsamı ne olacaktır? Örneğin kıyı devleti, BMDHS'nin 301. maddesini ihlal eder nitelikte münhasır ekonomik bölgede tatbikat yapan yabancı bir donanmanın bu faaliyetini kuvvet kullanarak engelleyebilecek midir? Yine BMDHS'nin 60. maddesine aykırı şekilde inşa edilen yabancı bir askerî tesisi kaldırma hakkına sahip olacak mıdır?

BMDHS'de, kıyı devletinin münhasır ekonomik bölgede yürütülen uluslararası hukuka aykırı yabancı askerî faaliyetler üzerinde kuvvet

¹⁵⁹Act 17.033 of 20 November 1998 Establishing the Boundaries of the Territorial Sea, the Adjacent Zone, the Exclusive Economic Zone, and the Continental Shelf".

¹⁶⁰Act on the Marine Areas of the Islamic Republic of Iran in the Persian Gulf and the Oman Sea, 1993".

¹⁶¹Aynı yönde bkz. NANDAN – ROSENNE, s. 565. Yazarlar, kıyı devletinin BMDHS'nin V. bölümünü genişletecek şekilde ulusal düzenleme yapma yetkisine sahip olmadıklarını belirtmektedirler. Larson da barış ve savaş zamanında savaş gemilerinin, kıyı devletinin kural koyma ve düzenleme yapma yetkisi dışında olduğunu düşünmektedir. LARSON, s. 110.

kullanma yetkisine sahip olduğuna dair açık bir kural bulunmamaktadır¹⁶². Aksine, BMDHS'nin 95. maddesi gereği münhasır ekonomik bölgedeki yabancı savaş gemileri mutlak yargı bağımsızlığına sahip bulunduğu¹⁶³ gibi BMDHS'nin 301. maddesinde devletlerin kuvvet kullanmaları veya kuvvet tehdidinde bulunmaları açık şekilde yasaklanmaktadır. Ayrıca BMDHS'nin 30. maddesinde, karasularından zararsız geçiş yapan bir savaş gemisinin, yapılan ihtarlara rağmen geçişe ilişkin kurallara uymaması durumunda kıyı devletinin, sadece, derhal karasularını terk etmesini isteyebileceği düzenlenmektedir. Bu itibarla, karasularına göre oldukça sınırlı hak ve yetkilere sahip kıyı devletlerinin, evleviyetle, münhasır ekonomik bölgesinde bu tür askerî faaliyetleri engelleme veya durdurmaya yönelik kuvvet kullanma yetkisine sahip olmayacağı kabul edilmelidir¹⁶⁴.

Bu genel kabulün en önemli istisnası meşru müdafaa halidir. Buna göre kıyı devleti, münhasır ekonomik bölgede yürütülen yabancı askerî faaliyetin kendisine yönelik silahlı bir saldırıya dönüşmesi durumunda, BM Güvenlik Konseyi'nce gerekli tedbirler alınıncaya kadar yabancı askerî faaliyetin durdurulması ya da engellenmesine yönelik kuvvet kullanabilecektir (BM Antlaşması m. 51)¹⁶⁵. Ayrıca kıyı devletinin, BMDHS'nin 60. maddesi kapsamına giren tesis veya yapılar ile 80. maddesine aykırı şekilde deniz tabanı delinerek yerleştirilen askerî tesis ve teçhizatı kaldırma yetkisinin olduğu kabul edilmelidir.

BMDHS'nin 73(1) ve 216. maddelerinde kıyı devletlerinin, canlı kaynaklarının araştırılması, işletilmesi ve yönetimine ilişkin koyduğu ulusal düzenlemelerine uyulmasını sağlamak” ve “boşaltma (*damping*) yoluyla oluşan kirliliği önlemeye yönelik konulan kuralların icrasıyla” sınırlı olmak şartıyla, münhasır ekonomik bölgesindeki faaliyetler üzerinde kuvvet kullanabilecekleri düzenlenmektedir. Bununla birlikte istisnaî bu iki hüküm; askerî faaliyetlerin canlı kaynakları hedef almaması ve aşağıda değinileceği gibi savaş gemilerinin, kural olarak, deniz çevresinin korunmana ilişkin

¹⁶²FRANCIONI, s. 216.

¹⁶³Ayrıca, BMDHS'nin 32. maddesinde, 30 ve 31. maddeler saklı kalmak şartıyla, Sözleşmede yer alan hiç bir hükmün, savaş gemilerinin dokunulmazlığına halel getirmeyeceğini düzenlenmektedir. Oxman, BMDHS'nin 95. maddesi gereği, 32. maddedeki bu istisnaların açık deniz ve münhasır ekonomik bölgeye uygulanamayacağını belirtmektedir. OXMAN, s. 816.

¹⁶⁴Aynı yönde bkz. OXMAN, s. 815; KRASKA, s. 250.

¹⁶⁵Meşru müdafaa ve şartları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KESKİN, s. 43; BOZKURT, Uluslararası Hukukta Kuvvet, s. 55.

BMDHS hükümlerinden bağışık bulunması (BMDHS m. 236) nedeniyle kıyı devletlerine, münhasır ekonomik bölgesindeki askerî faaliyetler üzerinde kuvvet kullanma yetkisi bahşetmemektedir.

3- Deniz Çevresinin Korunması

Uluslararası düzeyde deniz çevresinin korunmasının gerekliliğinin anlaşılmasının doğal bir sonucu olarak, ilk kez, BMDHS'nin XII. Bölümünde (m. 192-237)¹⁶⁶ deniz çevresinin korunması ve muhafazasına yönelik geniş kapsamlı ve küresel ölçekte¹⁶⁷ düzenlemelere yer verilmiştir. Düzenlemeyle bütün devletlerin; deniz çevresini koruma ve muhafazayla yükümlülüğü olduğu açık şekilde vurgulanırken (BMDHS'nin m. 192), deniz çevresinin kirlenmesini önlemek, azaltmak ve kontrol altına almak konusunda tek taraflı ya da ortaklaşa tedbirler alma yetkisi olduğu hükme bağlanmıştır (BMDHS'nin m.194).

Geniş kapsamlı bu düzenlemelerine rağmen, BMDHS'nin 236. maddesinde, savaş gemi¹⁶⁸ ve uçakları, kural olarak, deniz çevresinin korunması ve muhafazasına ilişkin hükümlerden bağışık tutulmuştur¹⁶⁹. Bununla birlikte maddenin ikinci cümlesinde devletlerin, gemi ve uçakların hareketlerine etki etmeyecek şekilde, mümkün olduğu ölçüde, BMDHS hükümlerine uygun hareket etmelerini sağlayacak tedbirler almakla yükümlü oldukları hükme bağlanmaktadır. Bu anlamda savaş gemi ve uçaklarının, deniz çevresinin korunması ve muhafazasına yönelik hükümlerden tamamıyla bağışık tutulmadığı sadece hükümlerin yumuşatıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

¹⁶⁶BMDHS'nin XII. Bölümüne ek olarak ayrıca BMDHS'nin 19(2)(h), 21(2), 23(29)(b), 42(1)(b), 43(b), 56, 79(2), 94(3), 123, 2408d), 266(2), 277(c), 290, 297(1)(c) maddelerinde de deniz çevresinin korunmasına yönelik hükümler bulunmaktadır.

¹⁶⁷ANLAR GÜNEŞ, s. 3.

¹⁶⁸BMDHS'nin 236. maddesinde savaş gemilerine ek olarak yardımcı savaş gemileri, ticari olmayan devlet gemileri de sayılmaktadır.

¹⁶⁹Oxman, böyle bir yöntemin tercih edilmesinin farklı nedenleri olmakla birlikte, genel nitelikli deniz kirliliğine yönelik hükümlerin, özel dizayn ve görevi olan savaş gemilerine uygulanmasının yakışık almayacağını düşünmektedir. OXMAN, s. 820. Gerçekte de okyanuslarda ticaret gemilerine oranla çok daha az sayıda savaş gemisinin seyrüsefer yapması, en büyük savaş gemilerinin bile dev tanker ve ticaret gemileri yanında çok küçük kalması ve savaş gemilerinin tehlikeli kargo taşımaması nedeniyle ticaret gemilerine oranla deniz kirliliğinde önemli bir kaynak olmayan (MORGAN s. 438) ve mutlak yargı bağışıklığa sahip savaş gemilerinin kapsam dışında tutulması isabetli olmuştur.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında; BMDHS'nin 236. maddesi kapsamında, münhasır ekonomik bölgede faaliyette bulunan yabancı savaş gemi ve uçakları ile yardımcı savaş gemileri üzerinde kıyı devletinin, kural olarak, deniz çevresini koruma ve muhafazasına ilişkin herhangi bir yetkisinin olmadığı kabul edilmelidir. Madde metninde sadece gemi ve uçaklardan bahsedildiğinden, gemi olarak değerlendirilmeyecek tesis, yapı ve diğer nesnelere ise bu bağışıklığın dışında kalmalıdır.

4- Seyrüsefer ve Uçma Serbestliğine Müdahale Etmeme

EEZ Esasları'nın VI(a) maddesinde, diğer bir devletin münhasır ekonomik bölgesinde askerî faaliyette bulunan devletlerin; kıyı devletinin iletişim, bilgisayar ve diğer elektronik sistemlerine müdahale edecek davranışlar ile savunma veya güvenliğini olumsuz etkileyecek yayınlardan uzak durmaları gerektiği belirtilmektedir¹⁷⁰. Yukarıda vurgulandığı gibi EEZ Esasları bağlayıcı bir düzenleme olmamakla birlikte, bu özel yükümlülüğün, devletlerin, kıyı devletinin haklarını gözetmekle yükümlü olmalarının doğal bir sonucu olduğu kabul edilmelidir.

B) UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ

BM Antlaşması'nın 2(3) maddesinde devletlerin, aralarındaki uyuşmazlıkları, uluslararası barışı, güvenliği ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek biçimde barışçıl yollarla çözmekle yükümlü oldukları hükme bağlanmaktadır. BMDHS'nin "uyuşmazlıkların çözümü" başlıklı XV. bölümünde de BMDHS'nin yorumu veya uygulanması konusunda çıkan uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl çözümüne ilişkin genel ilkelere yer verilmiştir. Bu anlamda diğer uyuşmazlıklar gibi askerî faaliyetlerden kaynaklanan uyuşmazlıkların da kural olarak BMDHS'nin XV. bölümün 2 ve 3. kesim hükümlerine (m. 286-299) göre çözümlenmesi gerekmektedir (BMDHS m. 279)¹⁷¹.

Askerî faaliyetlerden kaynaklanan uyuşmazlıklar, kural olarak, uluslararası hukukta öngörülen iç hukuk yollarının tüketilmesi şartıyla,

¹⁷⁰ Aynı şekilde kıyı devleti de seyrüsefer ve uçma serbestliğinden yararlanan gemi ve uçakların iletişim, bilgisayar ve diğer elektronik sistemlerine müdahale etmemekle yükümlü bulunmaktadır.

¹⁷¹ Çalışmanın bu bölümünde anlatılan ve BMDHS'de düzenlenen çözüm yöntemleri sadece BMDHS'ye taraf olan devletler bakımından bağlayıcı olup, Türkiye gibi taraf olmayan devletler hakkında ise ancak kendileri istediği takdirde uygulanmaktadır (BMDHS m. 291).

devletlerin önceden yaptığı yazılı bildirimde¹⁷² seçtiği çözüm yollarında birinde çözüme kavuşturulmaktadır¹⁷³. Bununla birlikte BMDHS'nin 298(1)(b) maddesinde askerî faaliyetlere ilişkin uyuşmazlıkların zorunlu çözüm yolu dışında bırakılması imkanı getirilmiştir. Buna göre devletler; Sözleşmeyi imzalarken, onaylarken, katılırken ya da sonraki herhangi bir zaman diliminde, askerî faaliyetlere ilişkin uyuşmazlıkları zorunlu çözüm yolu dışında bıraktığını açıklaması durumunda uyuşmazlık, BMDHS'nin Ek V'inde düzenlenen "uzlaştırma usulüne" göre çözümlenmektedir.

SONUÇ

Denizlerin askerî amaçlar için kullanılmasının öneminin bilinmesine rağmen BMDHS'de, münhasır ekonomik bölgede yürütülecek askerî faaliyetlerin hukukî statüsü açık bir çözüme kavuşturulmamıştır. İlgili uluslararası örf ve adet hukuku ile BMDHS kuralları bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise münhasır ekonomik bölgede yabancı askerî faaliyetlerin yasaklanmadığı açık şekilde görülmektedir. Bu itibarla bütün devletlerin; başta seyrüsefer ve uçuş serbestliği olmak üzere, kıyı devletinin bu denizdeki hak ve yetkilerini ihlal etmemek ve BMDHS'nin 58 ve 301. maddelerinden anlaşılan genel sınırlamalara uygun olmak şartıyla, eğitim amaçlı tatbikat icra etme, keşif ve stratejik bilgi toplama, hidrografik veya bilimsel araştırma yapma ya da yeni silah sistemleri deneme gibi farklı amaçlar için askerî faaliyet yürütüme hakkı bulunmaktadır.

Uluslararası uygulamada da devletlerin münhasır ekonomik bölgedeki yabancı savaş gemi ve uçaklarının seyrüsefer ve uçuş faaliyetlerine çok fazla itiraz etmemekle birlikte bazı devletlerin özellikle tatbikat, askerî keşif, bilgi toplama, hidrografik ölçüm ve bilimsel araştırma faaliyetlerine kısıtlamalar getirdiği hatta Brezilya ve Uruguay gibi BMDHS'ye taraf devletlerin, Sözleşme ile çatışan bazı hükümleri ulusal düzenlemelerine derç etmekten çekinmedikleri görülmektedir. Devletlerin, uluslararası hukuka aykırı bu tutumlarının, yeni çatışma alanları doğurması yanında, mevcut çatışmaları

¹⁷²BMDHS'ye taraf her devlet, Sözleşmeyi imzalarken, onaylarken veya katılırken ya da sonraki herhangi bir zamanda BMDHS'nin yorumlanması veya uygulanmasıyla ilgili uyuşmazlıkların çözümü için; (i) Ek VI gereğince oluşturulan Deniz Hukuku Uluslararası Mahkemesi (*International Tribunal for the Law of the Sea – ITLOS*), (ii) Uluslararası Adalet Divanı, (iii) Ek VII'e uygun olarak tesis edilen bir hakem mahkemesi, (iv) Ek VIII gereğince oluşturulan özel hakem mahkemesi usullerinden biri veya bir kaçını seçtiğine dair yazılı bildirimde bulunmak zorundadır [BMDHS m. 287(1)].

¹⁷³Taraf devletin bu tür bir bildirimde bulunmaması durumunda Ek VII'e uygun olarak tesis edilen hakem mahkemesini seçtiği kabul edilmektedir [BMDHS m. 287(3)].

derinleştireceği tartışmadan uzaktır. Bu itibarla, devletlerin konuyla ilgili uluslararası hukuk kurallarına aynı anlamı yüklemeleri ve yorumlamaları büyük önem taşımaktadır.

Askerî faaliyetlerin hukukî statüsü bağlamında uluslararası alanda yaşanan ve bundan sonra yaşanabilecek muhtemel uyuşmazlık konularının başında; keşif ve istihbarat faaliyetleri, silah denemeleri, askerî tesis, teçhizat ya da silah sistemlerinin montesi ve askerî amaçlı bilimsel araştırma faaliyetleri gelmektedir. Devletlerin konuyla ilgili tutum ve uygulamalarının farklı olması ciddi bunalımların yaşanmasını körükleyecek niteliktedir. Bu tür yeni çatışma alanlarının önlenmesi amacıyla, başta Akdeniz ve Basra Körfezi olmak üzere sıcak çatışmaların yaşanma riski yüksek alanlar için Asya-Pasifik Bölgesi EEZ Esasları'na benzer uluslararası metinler hazırlanmalıdır. Bu tür metinlerin hazırlanması, hem konuyla ilgili uluslararası hukuk kurallarına aynı anlamın yüklenmesinde (dolayısıyla doğru şekilde yorumlanmasında) hem de muhtemel çatışmaların en aza indirilmesinde anahtar rol oynayacaktır. Ayrıca BM nezdinde üst düzey temsilci ve deniz hukuku uzmanlarından oluşan daimi bir istişare kurulunun oluşturulması, soruna küresel ölçekli çözüm bulunmasına önemli katkı sağlayacaktır.

Münhasır ekonomik bölge uygulamalarının, üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye'yi de etkilemesi kaçınılmazdır. Zira BMDHS'ye taraf olmamasına rağmen, uluslararası örf ve adet hukukuna dayanarak Karadeniz'deki münhasır ekonomik bölge ilân ederek Türkiye, dolaylı olarak, BMDHS'nin münhasır ekonomik bölgeye ilişkin hükümlerinin, uluslararası örf ve adet hukuku niteliği kazanması durumunda, kendisi için de bağlayıcı olacağını kabul etmiştir.

Günümüzde Ege ve Akdeniz'de böyle bir ilanda bulunmamasına ve Doğu Akdeniz'de uluslararası hukuka aykırı şekilde yapılan tek taraflı münhasır ekonomik ilanları kendisi için yok hükmünde olsa da bu tür girişimlerin, bir şekilde, Türk donanmasının faaliyetlerini etkileyeceği bir gerçektir. Bu nedenle Türkiye; münhasır ekonomik bölgede yürütülen askerî faaliyetlerle ilgili resmî görüşünü her platformda açıklamaya ve bu konudaki tavrını net bir şekilde ortaya koymaya devam etmelidir. Ayrıca, uluslararası atmosfer müsait olduğunda, Karadeniz gibi Doğu Akdeniz ve Ege Denizi'nin de bir dostluk ve barış denizi olmasına yönelik uluslararası girişimlere hız vermelidir.

KAYNAKLAR

KİTAP VE MAKALELER

A Report of the Tokyo Meeting, The Regime of the Exclusive Economic Zone: Issues and Responses, East-West Center Yayını, Honolulu 2003.

A Summary of the Bali Dialogue, Military and Intelligence Gathering Activities in the Exclusive Economic Zones: Consensus and Disagreement, East-West Center Yayını, Honolulu 2002.

AKİPEK, Ömer İlhan, *Devletler Hukuku Kaynaklarından ve Belgelerinden Örnekler*, Ankara 1966.

ANLAR GÜNEŞ, Şule, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Çevresinin Korunması, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 56, Sa. 2, s. 1-37.

ATTARD, David J., *The Exclusive Economic Zone in International Law*, Oxford 1987.

BATEMAN, Sam, Prospective Guidelines for Navigation and Overflight in the Exclusive Economic Zone, (<http://www.austlii.edu.au/au/journals/MarStudies/2005/25.html>, erişim 25 Haziran 2012).

BATEMAN, Sam, Hydrographic Surveying in the EEZ: Differences and Overlaps with Marine Scientific Research, *Marine Policy*, 2005, C. XXIX, s. 163-174.

BOCZEK, Boleslaw Adam, Peacetime Military Activities in the Exclusive Economic Zone of Third Countries, *Ocean Development and International Law*, C. 19, Sa. 6, s. 445-468.

BOOTH, Ken, *Law, Force and Diplomacy at Sea*, London 1985.

BOZKURT, Enver, Uluslararası Hukuk Bakımından Münhasır Ekonomik Bölge Kavramının Ortaya Çıkışı, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, C. 2, Sa. 5, s. 50-74.

BOZKURT, Enver, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı*, b. 3, Ankara 2007.

BROWN, Edward Duncan, *The International Law of the Sea, Volume I*

Introductory Manual, Aldershot 1994.

DE MURALT, R.W.G., The Military Aspects of the UN Law Of the Sea Convention, *Netherlands International Law Review*, C. 32, s. 78-99.

DIMITROV, Georgy, Possible New Restrictions on the Use of Naval Mines, GOLDBLAT, Jozef (ed.), *Maritime Security: The Building of Confidence* içinde, New York 1992, s. 79-90.

DOĞRU, Sami, *Uluslararası Hukukta Kıt'a Sahanlığı ve Ege Denizi Kıt'a Sahanlığı Uyuşmazlığı*, Ankara 2003.

DUPUY, Rene-Jean, The Sea under National Competence, DUPUY, R. J. – VIGNES, D. (ed.), *A Handbook on the Law of the Sea* içinde, C. I, Dordrecht 1991, s. 247-314.

FEDHILA, Habib, Naval Manoeuvres and the Security of Coastal States, GOLDBLAT, Jozef (ed.), *Maritime Security: The Building of Confidence* içinde, New York 1992, s. 119-128.

FRANCIONI, Francesco, Peacetime Use of Force, Military Activities, and the New Law of the Sea, *Cornell International Law Journal*, C. 18, Sa. 1, s. 203-226.

GALDORISI, George V. – KAUFMAN, Alan G., Military Activities in the Exclusive Economic Zone: Preventing Uncertainty and Defusing Conflict, *California Western International Law Journal*, C. 32, Sa. 2, s. 253-301.

GENG, Jing, The Legality of Foreign Military Activities in the Exclusive Economic Zone under UNCLOS, *Utrecht Journal of International and European Law*, C. 28, Sa. 74, s. 22-30

GUIFANG, Xue, Marine Scientific Research and Hydrographic Survey in the EEZs: Closing up the Legal Loopholes?, NORDQUIST, M. H. – KOH, T. B. – MOORE, J. N. (ed.), *Freedom of Seas, Passage Rights and the 1982 Law of the Sea Convention* içinde, Leiden 2009, s. 209-225.

GUIFANG, Xue, Guifang, Surveys and Research Activities in the EEZ, DUTTON, Peter (ed.), *Military Activities in the EEZ* içinde, Rhode Island 2010, s. 89-105.

- GUOXING, Ji, The Legality of the “Impeccable Incident”, *China Security*, C. 5, Sa. 2, s. 16-21. (<http://www.chinasecurity.us/pdfs/jiguoxing.pdf>, erişim 20 Temmuz 2012).
- GÜNDÜZ, Aslan, *Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler Örnek Kararlar*, B. 5, İstanbul 2003.
- HAYASHI, Moritaka, Military and Intelligence Gathering Activities in the EEZ: Definition of Key Terms, *Marine Policy*, C. 29, Sa. 2, s. 123-137.
- KESKİN, Funda, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Ankara 1998.
- KEYUAN, Zou, Law of the Sea Issues Between the United States and East Asian States, *Ocean Development and International Law*, C. 39, Sa. 1, s. 69-93.
- KRASKA, James, *Maritime Power and the Law of the Sea*, Oxford 2011.
- KURAN, Selami, *Uluslararası Deniz Hukuku*, b. 2, İstanbul 2007.
- KWIATKOWSKA, Barbara, *The 200 Mile Exclusive Economic Zone in the New Law of the Sea*, Dordrecht 1989.
- LARSON, David L., *Security Issues and the Law of the Sea*, London 1993.
- LOWE, Alan V, Some Legal Problems Arising from the Use of the Seas for Military Purposes, *Marine Policy*, C. 12, Sa. 3, s. 286-296.
- LOWE, Alan V, The Laws of War at Sea and the 1958 and 1982 Conventions, *Marine Policy*, C. 10, Sa. 3, s. 171-184.
- LÜTEM, İlhan, *Deniz Hukukunda Gelişmeler, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konferansı*, Ankara 1959.
- MANDSAGER, Dennis, U.S. Free Navigation Program: Policy, procedure and Future”, SCHMITT, Michael N. (ed), *The Law of Military Operations* içinde, Newport 1998, s. 113-127.
- MORGAN, Joseph R., Navies, Ocean Resources, and the Marine Environment, VAN DYKE, Jon M. – ZAELKE, Durwood, - HEWISON, Grant (ed.), *Freedom fo the Seas in the 21st Century* içinde, Washington 1993, s. 435-444.

- NANDAN, Satya N. – ROSENNE, Shabtai, *United Nations Convention on the Law of the Sea 1982 A Commentary*, C. II, Dordrecht 1993.
- ODA, Shigeru, Fisheries under the United Nations Convention on the Law of the Sea, *American Journal of International Law*, C. 77, Sa. 4, s. 739-755 (KWIATKOWSKA, s. 231'den naklen).
- OXMAN, Bernard H., The Regime of Warships Under the United Nations Convention on the Law of the Sea, *Virginia Journal of International Law*, C. 24, Sa. 4, s. 809-863.
- ÖZMAN, M. Aydoğan, *Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi*, İstanbul 1984.
- ÖZMAN, M. Aydoğan, *Deniz Hukuku*, C. I, Ankara 2006.
- PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, C. II, b. 6, Ankara 1999.
- PEDROZO, Raul Pete, Preserving National Rights and Freedoms: The Right to Conduct Military Activities in China's Exclusive Economic Zone, *Chinese Journal of International Law*, C. 9, Sa. 2, s. 9-29. (<http://chinesejil.oxfordjournals.org/content/9/1/9.full.pdf+html>, erişim 20 Haziran 2012).
- PEDROZO, Raul Pete, Coastal State Jurisdiction over Marine Data Collection in the Exclusive Economic Zone, US Views, DUTTON, Peter (ed.), *Military Activities in the EEZ* içinde, Rhode Island 2010, s. 23-36.
- PEDROZO, Raul Pete, Close Encounters at Sea, *Naval War Collage Review*, C. 62, Sa. 3, s. 101-111.
- PINTO, Christopher, Maritime Security and the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea, GOLDBLAT, Jozef (ed.), *Maritime Security: The Building of Confidence* içinde, New York 1992, s. 9-54.
- PIRTLE, Charles E., Military Uses of Oceans Space and the Law of the Sea in the New Millennium, *Ocean Development and International Law*, C. 31, Sa. 1, s. 7-45.
- ROACH, J. Ashley – SMITH, Robert W., *International Law Studies 1994, Excessive Maritime Claims*, V. 66, Rhode Island 1994.

- ROACH, J. Ashley, Marine Scientific Research and the New Law of the Sea, *Ocean Development and International Law*, C. 27, Sa. 1, s. 59-69
- SCOVAZZI, Tullio, Coastal State Practice in the Exclusive Economic Zone: The Right of Foreign States to Use This Zone, CLINGAN, Thomas A. (ed.), *The Law of the Sea: What Lies Ahead?* içinde, Miami 1986, s. 310-337.
- SONG, Yann-Huei, China and the Military Use of the Ocean, *Ocean Development and International Law*, C. 20, Sa. 2, s. 213-235.
- SOONS, Alfred H. A., *Marine Scientific Research and Law of the Sea*, London 1982.
- STEPHENS, Dale G., The Impact of the 1982 Law of the Sea Convention on the Conduct of Peacetime Naval/military Operations, *California Western International Law Journal*, C. 29, s. 283- 311.
- TOLUNER Sevin, *Milletlerarası Hukuk Dersleri, Devletin Yetkisi*, b. 4, İstanbul 1989.
- TOPSOY, Fevzi, *Denize İlişkin Bilimsel Araştırmalar (MSR) ve Türkiye*, Ankara 2011.
- TOPSOY, Fevzi, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi Kapsamında “Barışçıl Amaçlar” Teriminin Anlamı, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 61, Sa. 1, s. 383-414.
- TREVES, Tullio, Military Installations, Structures, and Devices on the Seabed, *American Journal of International Law*, C. 74, Sa. 4, s. 808- 857.
- WALKER, George K., Defining Terms in the 1982 Law Of The Sea Convention IV: The Last Round of Definitions Proposed by the International Law Association (American Branch) Law of the Sea Committee, *California Western International Law Journal*, C. 36, Sa.1, s. 133-183.
- WANG, James C. F., *Handbook on Ocean Politics and Law*, London 1992.
- WEGELEIN, Florian. H., *Marine Scientific Research*, Boston 2005.
- WILLIAMS, Andrew S., Aerial Reconnaissance by Military Aircraft in the Exclusive Economic Zone, DUTTON, Peter (ed.), *Military Activities in*

the EEZ içinde, Rhode Island 2010, s. 49-74.

WILSON, Brian, An Avoidable maritime Conflict: Disputes Regarding Military Activities in the Exclusive Economic Zone, *Journal of Maritime and Commerce*, C. 41, Sa. 3, s. 421-437.

WILSON, Brian – KRASKA, James, American Security and Law of the Sea, *Ocean Development and International Law*, C. 40, Sa. 3, s. 268-290.

VALENCIA, Mark J., Introduction: Military and Intelligence Gathering Activities in the Exclusive Economic Zones: Consensus and Disagreement II, *Marine Policy*, C. 29, Sa. 1, s. 97-99.

VALENCIA, Mark, The Impeccable Incident: Truth and Consequences, *China Security*, C. 5, Sa. 2, s. 22-28.

VAN DYKE, Jon M., Military Ships and Planes Operating in the Exclusive Economic Zone of Another Country, *Marine Policy*, C. 28, Sa. 1, s. 29-39.

VICUNA, Francisco O., *The Exclusive Economic Zone, Regime and Legal Nature under International Law*, Cambridge 1989.

VUKAS, Budislav, Military Uses of the Sea and the United Nations Law of the Sea Convention, Caminos, Hugo (ed). *Law of the Sea içinde*, Aldershot 2001, s. 453-479.

VUKAS, Budialav, Peaceful Uses of the Sea, Denuclearization and Disarmament, DUPUY, R. J. – VIGNES, D. (ed.), *A Handbook on the Law of the Sea içinde*, C. I, Dordrecht 1991, s. 1233-1320.

YILMAZARSLAN, Murat, Kuvvet Kullanma: Nato'nun Uluslararası Güvenlikte Artan Rolü, *AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara 2008.

ZEDALIS, Rex J., Foreign State Military Use of Another State's Continental Shelf and International Law of the Sea, *Rutgers Law Journal*, C. 16, Sa. 1, s. 1-113.

ZEDALIS, Rex J., Peaceful Purposes and Other Relevant Provisions of the Revised Composite Negotiating Text: A Comparative Analysis of the Existing and the Proposed Military Regime for the High Seas, *Syracuse*

Journal of International Law and Commerce, C. 7, Sa.1, s. 1-35.

ZHANG, Haiwen, Is It Safeguarding the Freedom of Navigation or Maritime Hegemony of the United States?, *Chinese Journal of International Law*, C. 9, Sa. 2, s. 31-47. (<http://chinesejil.oxfordjournals.org/content/9/1/31.full.pdf+html>, erişim 20 Haziran 2012).

ZHIRONG, Yu, Jurisprudential Analysis of the US Navy's Military Surveys in the Exclusive Economic Zones of Coastal Countries, DUTTON, Peter (ed.), *Military Activities in the EEZ* içinde, Rhode Island 2010, s. 37-48.

RESMÎ KAYNAKLAR

“Act 17.033 of 20 November 1998 establishing the boundaries of the territorial sea, the adjacent zone, the exclusive economic zone, and the continental shelf”, (http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/URY_1998_Act.pdf , erişim 25 Haziran 2012).

“Convention on the Continental Shelf”, (http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_1_1958_continental_shelf.pdf, erişim 27 Haziran 2012).

“Declarations or Statements upon UNCLOS Ratification”, (http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm#Bangladesh%20Upon%20ratification, erişim 06 Haziran 2012).

“Exclusive Economic Zone And Continental Shelf Act”, (http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/chn_1998_eez_act.pdf, erişim 20 Temmuz 2012).

“Guidelines for Navigation and Overflight in the Exclusive Economic Zone” (http://www.sof.or.jp/en/report/pdf/200509_20051205_e.pdf, erişim 21 Haziran 2012)

“Law No. 8.617 of 4 January 1993, on the territorial sea, the contiguous zone, the exclusive economic zone and the continental shelf”, (http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/BRA_1993_8617.pdf, erişim 25 Haziran 2012).

“Multilateral Arms Regulation and Disarmament Agreements” (<http://unhq->

appspub-01.un.org/UNODA/Treatystatus.nsf, erişim 8 Haziran 2012).

“Status of the United Nations Convention on the Law of the Sea”, (http://www.un.org/Depts/los/reference_files/status2010.pdf, erişim 25 Haziran 2012).

Third United Nations Conference on the Law of the Sea, Official Records II, Birleşmiş Milletler Yayını, New York 1975.

Third United Nations Conference on the Law of the Sea, Official Records III, Birleşmiş Milletler Yayını, New York 1975.

Third United Nations Conference on the Law of the Sea, Official Records IV, Birleşmiş Milletler Yayını, New York 1975.

Third United Nations Conference on the Law of the Sea, Official Records V, Birleşmiş Milletler Yayını, New York 1976.

Third United Nations Conference on the Law of the Sea, Official Records VIII, Birleşmiş Milletler Yayını, New York 1978.

Third United Nations Conference on the Law of the Sea, Official Records XV, Birleşmiş Milletler Yayını, New York 1982.

“United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982”, (http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/convention_overview_convention.htm, erişim 27 Haziran 2012).

BOŞ